

ONBARMHARTIGHEID & THEOLOGENTAAL

Constructies van religie, gender en (homo)seksualiteit in
discussies over de Nederlandse Nashvilleverklaring

Eindwerkstuk Bachelor Religiewetenschappen

Saskia van Dam

5720168

Aangeboden aan:

dr. Mariecke van den Berg en prof. dr. Anne-Marie Korte

Datum: 9 juli, 2019

Woordenaantal (incl. bibliografie): 13.528

DANKWOORD

Ik wil graag enkele mensen hartelijk bedanken voor hun hulp en steun bij mijn scriptieprocess. Allereerst mijn scriptiebegeleider Mariecke, die mij met haar enthousiasme, kalmte en feedback op het juiste pad heeft gehouden. Mijn vriend Dyllan, die onderhand net zoveel naar Ingrid van Engelshovens vele "ehs", Kees van der Staijs "natte T" en Eva Jineks persoonlijke analyses met vraagtekens erachter heeft geluisterd als ik. Ook dank aan allen die mijn tirades over theologentaal hebben aangehoord, en altijd bereid zijn geweest om feedback te geven. Mede dankzij jullie is de Kees closed, Wilfred Tabee.

INHOUDSOPGAVE

Dankwoord	1
Inhoudsopgave.....	2
0. Samenvatting	5
1. Inleiding.....	6
2. Theoretisch Kader	8
2.1. Sekse, gender en (homo)seksualiteit.....	8
2.2. Christendom en homoseksualiteit	10
3. Methodologie.....	13
3.1. Critical Discourse Analysis (CDA)	13
3.2. Narratieve strategieën	14
3.3. Strategische stijlfiguren	15
3.4. Vraag-en-antwoord	16
3.5. Conclusie	17
4. Context	18
4.1. Maatschappelijke context	18
4.2. Politieke context	19
4.2.1. Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP).....	19
4.2.2. Democraten66 (D66)	20
4.2.3. Wetsvoorstel rechtspositie transgender- en interseksue personen.....	20
4.3. Religieuze context.....	21
4.3.1. Synodebesluit huwelijk	21
4.3.2. Open brief.....	22
5. Programma en betrokkenen.....	23
5.1. <i>Aan Tafel bij Jinek</i>	23
5.2. Eva Jinek.....	24
5.3. Kees van der Staaij	24

5.4.	Ingrid van Engelshoven	24
5.5.	Wilfred Genee	24
6.	Analyse	26
6.1.	Interviewschets	26
6.2.	Van der Staaij.....	26
6.2.1.	Christelijke noties	27
6.2.2.	Theologentaal	28
6.2.3.	Gerichtheid	29
6.2.4.	Aard/daad	29
6.2.5.	Homo- & heteroseksualiteit.....	30
6.2.6.	Gender	31
6.2.7.	Kaders.....	31
6.3.	Van Engelshoven	32
6.3.1.	Openingsstatement	32
6.3.2.	Vervreemding van de verklaring	33
6.3.3.	Stappen	34
6.3.4.	Gender en homoseksualiteit	34
6.4.	Jinek.....	34
6.4.1.	Gender en homoseksualiteit	35
6.4.2.	Religie	35
6.5.	Genee	36
6.5.1.	Grappen en religie	36
6.5.2.	Zijn, maar niet doen?	37
6.5.3.	Homoseksualiteit en gender	37
6.5.4.	Religie	38
6.6.	Discussie	38
6.6.1.	Religie/seculariteit.....	38

6.6.2. Worstelen.....	39
6.6.3. Gevoelens	39
6.6.4. Anders	39
6.6.5. Beperkte bewegingsruimte	40
7. Conclusie.....	41
Bibliografie.....	42
Academische literatuur	42
Overige literatuur	44
Bijlage: Transcriptie <i>Aan Tafel Bij Jinek</i>	46
Fragment 1 [04:10-27:45].....	46
Fragment 2 [46:30-47:40].....	59

0. SAMENVATTING

In dit onderzoek is er gepoogd antwoord te krijgen op de vraag: Hoe worden religie, gender en (homo)seksualiteit in relatie tot elkaar geconstrueerd in discussies over de Nederlandse Nashvilleverklaring? Er is gekeken naar een specifieke casus, een interview over de Nashvilleverklaring bij *Aan Tafel Bij Jinek*, gehouden drie dagen na de publicatie van de Nederlandse vertaling. Het gesprek vindt plaats tussen SGP-fractievoorzitter Kees van der Staaij, minister Ingrid van Engelshoven (D66), sportjournalist en presentator Wilfred Genee en presentatrice Eva Jinek – allen, zover bekend, heteroseksueel. Deze analyse is uitgevoerd middels een Critical Discourse Analysis (CDA), met een focus op het gebruik van narratieve strategieën in de definiëring van sociale objecten. Uit de analyseresultaten is gebleken dat de gespreksdeelnemers deze relatie inderdaad op verschillende en soms tegenstrijdige manieren construeren, maar dat er ook overeenkomsten tussen deze constructies zijn. Beide partijen doen bijvoorbeeld een beroep op het belang van de persoonlijke ervaringen van christelijke LHBT'ers, maar trekken daar wel andere conclusies uit.

1. INLEIDING

Op vier januari 2019 werd de voorlopige vertaling van de Nederlandse Nashvilleverklaring gepubliceerd. Oorspronkelijk opgesteld door de Amerikaans-evangelische organisatie *The Council of Biblical Manhood and Womanhood*, de verklaring wordt getypeerd als een “gezamenlijke verklaring over Bijbelse seksualiteit” en bestaat uit veertien artikelen waarin deze “Bijbelse” visie tot uitdrukking komt. Zo wordt onder meer gesteld dat “ons zelfverstaan als mannelijk of vrouwelijk bepaald moet worden door Gods heilige bedoelingen”, en dat “het zondig is om homoseksuele onreinheid of transgenderisme goed te keuren” (Nashvilleverklaring 2019, 2-4).

De Nashvilleverklaring is volgens Amerikaanse theoloog Jamin Hübner een document over theologie en gender, ontstaan vanuit een specifieke cultureel ethos en ideologie (Hübner 2018, 84-87). Hij stelt dat het document het best beschreven kan worden als een “American evangelical fundamentalist quasi-reformed perspective on gender written primarily by white American male protestants” (Hübner 2018, 89). In Nederland is de verklaring oorspronkelijk gecirculeerd middels een speciale website (www.nashvilleverklaring.nl), opgezet door de Nederlandse Nashvilleverklaringswerkgroep. De verklaring werd aanvankelijk vergezeld door ongeveer tweehonderdvijftig ondertekeningen, waaronder deze van SGP-fractieleider Kees van der Staaij. Een deel van de ondertekeningen bleek echter zonder toestemming geplaatst te zijn, waardoor de Nashvilleverklaringswerkgroep op 10 januari besloot om “voorlopig” af te zien van het publiceren van ondertekenaars (Werkgroep Nashville-verklaring 2019).

De verklaring heeft vele negatieve reacties tot gevolg gehad, uit maatschappelijke, politieke en religieuze hoek. Minister Ingrid van Engelshoven (D66) tweette bijvoorbeeld dat de sentimenten in de Nashvilleverklaring “stappen terug in de tijd” zijn, en dat emancipatie nog een “lange weg” te gaan heeft (@ivanengelshoven, 6 januari, 2019). De ophef ontstond tot de verbazing van enkele initiatiefnemers en voorstanders van de verklaring, die voor hun gevoel enkel de lijn voorzetten die de christelijke kerk de afgelopen tweeduizend jaar heeft aangehouden.

Opmerkelijk aan het Nederlandse discours is dat de kritiek op de verklaring voornamelijk gericht is op de uitspraken over homoseksualiteit, niet zozeer op de genderuitspraken. Hoewel gender het hoofdthema van de verklaring lijkt te zijn, komt dit aspect in discussies nauwelijks tot niet ter sprake. De verklaring wordt voornamelijk gezien als een dreiging voor homoseksuele mensen, terwijl de verklaring evengoed afwijzend is ten opzichte

van transgenderpersonen en heteroseksuele mensen die niet overeenkomen met de ‘traditioneel christelijke’ levensstijl.

Een voorbeeld hiervan is het talkshowprogramma *Aan Tafel Bij Jinek*, waar op zeven januari Van der Staaij, Van Engelshoven, sportjournalist en presentator Wilfred Genee en presentatrice Eva Jinek – allen, zover bekend, heteroseksueel – in gesprek gaan over de Nashvillerverklaring. Hoewel beide politici beweren het gesprek over homoseksualiteit en de kerk aan te willen gaan, lukt dit om een of andere reden niet. Hoewel ze regelmatig gebruikmaken van dezelfde terminologie, lijken de gespreksdeelnemers religie, gender en homoseksualiteit in relatie tot elkaar op verschillende en soms tegenstrijdige manieren te construeren, die in het gesprek met elkaar botsen.

In dit onderzoek ga ik analyseren hoe religie, gender en (homo)seksualiteit in relatie tot elkaar worden geconstrueerd door de gespreksdeelnemers. Dit interview is om meerdere redenen interessant: het is een representatief voorbeeld van discussies over de Nashvillerverklaring; het vindt voornamelijk plaats tussen twee politici; en, zoals eerdergenoemd, komt gender nauwelijks ter sprake. Het analyseren van constructies van religie, gender en (homo)seksualiteit in Nederlandse discussies over de Nashvillerverklaring stelt ons in staat om de onderliggende ideologieën en gebruikte strategieën, in gesprekken over christendom en homoseksualiteit, beter te begrijpen en verklaren.

2. THEORETISCH KADER

In mijn theoretische kader zal ik enkele belangrijke termen en concepten met betrekking tot gender, (homo)seksualiteit, taal en religie uiteenzetten. Dit heb ik opgedeeld in twee delen. Het eerste deel is gewijd aan de relatie tussen constructies van sekse, gender en (homo)seksualiteit. Het tweede deel van het theoretische kader betreft een kritische bespreking van enkele auteurs die spreken over de relatie tussen religie en homoseksualiteit, waar ik focus op literatuur die betrekking heeft op de Nederlandse context.

2.1. Sekse, gender en (homo)seksualiteit

Sally McConnel-Ginet biedt een kort overzicht van de verschillen tussen de termen sekse, gender en seksualiteit: De term *sekse* is bedoeld voor de biologische/lichamelijke classificatie van mensen als vrouwelijk of mannelijk; *gender* voor de socio-culturele praktijken, conventies en ideologieën die om deze lichamelijke classificatie clusteren; en *seksualiteit* voor seksuele praktijken en erotische verlangens (McConnel-Ginet 2010, 6). Ze geeft echter aan dat deze termen in de praktijk vaak niet zo gebruikt worden, en dat de meeste mensen de drie termen ervaren als samenhangend en gender en seksualiteit beschouwen als de directe gevolgen van biologische sekse.

McConnel-Ginet vertegenwoordigt een vrij algemeen geaccepteerd standpunt, maar vanuit het poststructuralistische perspectief van Judith Butler is deze definitie van gender als culturele betekenisinscriptie op een voorgegeven sekse niet voldoende. Gender is volgens Butler ‘performatief’: het construeert de identiteit die het beweert te zijn (Butler 1999, 33). Ze suggereert dat een inherente genderidentiteit niet bestaat, maar dat deze identiteiten performatief worden geconstrueerd. De performativiteit van gender houdt een bepaalde stilering van het lichaam in, waar een groep repetitieve lichamelijke handelingen binnen een stug regelgevingskader ervoor zorgen dat gender een zelfstandige en natuurlijke substantie lijkt te zijn (Butler 1999, 43-44). Met andere woorden, gender wordt geconstrueerd door de handelingen waarvan juist gezegd wordt dat zij de uitingen van gender zijn.

Butler argumenteert dat gender ook het systeem is waarmee een ‘natuurlijke’ sekse wordt geproduceerd en gevestigd als vanzelfsprekend, een politiek neutraal oppervlakte waar cultuur op handelt (Butler 1999, 11). Butler beschouwt gender en sekse als sociale constructen die ingesteld, onderhouden en genaturaliseerd worden door middel van discours. Ze argumenteert dat mensen pas begrijpelijk worden wanneer zij ‘gegenderd’ worden in overeenkomst met de gevestigde culturele begrijpelijkheidsnormen (Butler 1999, 22-24).

‘Begrijpelijke’ gender zijn genderconstructies die oorzakelijke en samenhangende relaties tussen sekse, gender, seksuele praktijken en verlangen creëren en in standhouden. Butler stelt dat, in zoverre dat ‘identiteit’ gegarandeerd wordt door deze concepten, het hele idee van een ‘persoon’ in twijfel wordt getrokken door mensen wier gender niet overeenkomt met de geaccepteerde begripelijkheidsnormen. Kortom, gender-afwijkende mensen betwisten de gevestigde gendernormen.

Butler stelt dat “gender can denote a *unity* of experience, of sex, gender, and desire, only when sex can be understood in some sense to necessitate gender – where gender is a psychic and/or cultural designation of the self – and desire – where desire is heterosexual and therefore differentiates itself through an oppositional relation to that other gender it desires” (Butler 1999, 30). Volgens Butler vereist en vestigt geïnstitutionaliseerde heteroseksualiteit onopvallende en asymmetrische tegenstellingen tussen ‘vrouwelijk’ en ‘mannelijk’, die begrepen worden als de expressieve eigenschappen van ‘vrouw’ en ‘man’. Tevens is het zowel producent als afhankelijk van ondubbelzinnige gendertermen, die de mogelijke en begrijpelijke genders binnen het systeem limiteren. Oftewel: de coherentie van het binaire gendersysteem berust op heteroseksualiteit die zowel constant als tegenstrijdig is, waarin man en vrouw de enige gendermogelijkheden en elkaars tegenbeeld zijn.

De verhouding tussen sekse, gender en verlangen wordt volgens Butler verondersteld, concreet gemaakt en gerationaliseerd in ofwel een *naturalistisch kader* – waarin een causale relatie wordt gecreëerd tussen sekse, gender en verlangen – ofwel een *authentiek-expressief kader* – waarin tegelijkertijd of opeenvolgend een soort ‘ware zelf’ wordt onthuld in sekse, gender en verlangen. Hoewel niet expliciet vermeld door Butler, vind ik het plausibel dat homoseksualiteit (voornamelijk binnen een naturalistisch kader) ervaren kan worden als het afwijken van gendernormen. Beide kaders construeren en onderhouden echter een samenhangende en consistente relatie tussen sekse, gender, seksuele praktijken en verlangens, en zijn tegelijkertijd zowel de instandhouding als het gevolg van geïnstitutionaliseerde heteroseksualiteit.

Socioloog Jacques Rothmann en educatiewetenschapper Shan Simmonds beschrijven de ‘heteroseksuele verbeelding’ als een denkbeeldige blik op de realiteit, waarin heteroseksuele relaties de vanzelfsprekende norm zijn (Rothmann en Simmonds 2015, 116-117). Deze verbeelding heeft de normalisering van heteroseksualiteit als gevolg, en bevordert de objectivering en ‘othering’ van niet-normatieve seksualiteiten. Multiculturele educatiewetenschapper Fred Dervin beschrijft ‘othering’ als een proces waarin iemand een

‘ander’ wordt gemaakt, waarmee een grens tussen verschil en gelijkens wordt gecreëerd, tussen wie bij ‘ons/wij’ hoort en wie bij ‘hen/zij’ (Dervin 2016, 45-46). Dit kan begrepen worden als negatief, maar dat hoeft niet per se – een ‘machteloze’ groep kan zichzelf ook als de ‘ander’ positioneren. ‘Othering’ legt de nadruk op de verschillen tussen mensen en negeert tegelijkertijd de vele overeenkomsten die mensen delen.

Butler en McConnel-Ginet wijzen beiden naar de substantiële rol van taal bij het creëren en onderhouden – soms ook bij het betwisten en veranderen – van ideeën en praktijken omtrent sekse, gender, seksualiteit en verlangen (Butler 1999, xxv; McConnel-Ginet 2010, 15). Taaluitingen zijn deel van de performativiteit van gender en andere identiteiten, aangezien deze ook onder lichamelijke handelingen vallen. Dominante ideeën over sekse, gender en seksualiteit worden vaak verondersteld en zelden expliciet gemaakt, waardoor ze moeilijk te bekritisieren zijn. Impliciete veronderstellingen en de soms controversiële status van woorden en hun betekenissen zijn volgens McConnel-Ginet belangrijk voor het begrijpen en betwisten van dit soort ideeën en praktijken (McConnel-Ginet 2010, 22).

2.2. Christendom en homoseksualiteit

Dit onderdeel is gewijd aan een beknopte en soms kritische bespreking van enkele auteurs die schrijven over de relatie tussen religie en homoseksualiteit. Deze bespreking zal de nadruk leggen op de hiervoor uiteengezette relatie tussen sekse, gender en seksualiteit. Hier zal ik ook de wetenschappelijke relevantie van mijn onderzoek aantonen.

Ondanks de significante rol van delen van het protestantisme bij de algehele homo-acceptatie in Nederland (Bos 2010, 50), worden religie en homoseksualiteit tegenwoordig regelmatig gepresenteerd als tegenpolen in publieke debatten (Van den Berg et al. 2014; Derks 2018). Deze relatie tussen religie en homoseksualiteit is onderdeel van de omstreden scheiding tussen religie en seculariteit. Religiewetenschappers Linell Cady en Tracy Fessenden bieden een kort overzicht van de problematische scheiding tussen religie en seculariteit. Zij stellen dat seculariteit regelmatig gelijkgesteld wordt met genderemancipatie en seksuele gelijkheid, een perspectief waarin sociale progressie ten koste gaat van religie (Cady en Fessenden 2013, 5). Dit terwijl seculariteit juist historisch geworteld is in de uitsluiting van vrouwen in het publieke domein. Cady en Fessenden argumenteren dat, wanneer religie en seculariteit gepositioneerd worden als tegenpolen betreffende gender en seksualiteit, beide partijen “can often be seen to reinforce and empower one another, supercharging the subject of debate and redoubling the determination of each side to prevail” (Cady en Fessenden 2013, 7-8). Focussen op de verschillen zou de substantiële historische en tegenwoordige overeenkomsten tussen hen

maskeren. Genderreligiewetenschapper Mariecke van den Berg et al. bevestigen dat religie en seculariteit niet geheel gescheiden zijn: “postsecular societies consistently show traces of ingrained theological and moral framings of sexuality, religious authority, and belonging” (Van den Berg et al. 2014, 116).

De relatie tussen religie en homoseksualiteit is al op verschillende manieren onderzocht. Hier zal ik enkele auteurs kort bespreken en focussen op auteurs die zich richten op de Nederlandse context. In een globale context pleit hoogleraar welzijnswerk Mark Henrickson (2009) voor het herframen van deze relatie als een strijd tussen verschillende (onverenigbare) samenlevingsstructuren. Autoriteit de focus van het debat maken zou het gesprek minder persoonlijk kunnen maken, en de retoriek minder pijnlijk voor de deelnemers.

Van den Berg et al. bekijken drie verschillende Europese contexten waar de binaire oppositie tussen religie en homoseksualiteit in hedendaagse publieke debatten sterk naar voren komt. Zij stellen dat deze verhoudingen crisissen binnen en botsingen tussen religieuze en nationale identiteiten reflecteren in hoe zij omgaan met LHBT’ers en LHBT-rechten (Van den Berg et al. 2014, 116-117). Dergelijke debatten definiëren de culturele identiteit, waarmee sommigen worden inbegrepen en anderen buitengesloten. Van den Berg et al. argumenteren dat de hevige conflicten tussen religie en de sociale orde berusten op de manieren waarop religie en diens ‘tegenstanders’ sociaal worden geconstrueerd in relatie tot andere culturele constructen, zoals nationaliteit en gender.

Marco Derks werkt vanuit een queer-theologisch perspectief, en focust op Nederlandse publieke discoursen over religie en homoseksualiteit. Hij argumenteert dat deze relatie wordt geconstrueerd op het niveau van persoonlijke identiteit, en focust op seksuele identiteitsconstructies (Derks 2018, 354). Derks maakt onderscheid tussen twee vormen van seksuele identiteitsvorming: het religieuze en seksuele regime (Derks 2018, 359). Het religieuze regime houdt in dat het onmogelijk is om na te denken buiten een christelijk referentiekader, waar de focus ligt op de ‘identiteit in Christus’. Dit discours heeft zijn wortels in het Amerikaanse Evangelisme, waarin gepleit wordt voor het primair identificeren als christen in plaats van homoseksueel – iets wat ook betoogd wordt in de Nashvilleverklaring. Het seksuele regime beschouwt seksualiteit als centraal onderdeel van iemands identiteit die ontdekt, ontwikkeld, gecultiveerd en geprofileerd moet worden, en construeert religie als een externe kracht – of op zijn meest een zelfgekozen interne kracht. In dit regime is een narratief van ‘(zichtbaar) jezelf zijn’ dominant voor LHBT’ers wat – ondanks de nadruk op individualiteit – een dominant cultureel script met zich meeneemt wat bepaalde manieren van ‘jezelf zijn’

voorschrift (Derks 2018, 363-65). Het seksuele regime komt deels overeen met Butlers authentiek-expressieve kader, waarin een soort ‘ware zelf’ wordt onthuld in sekse, gender en verlagen. Derks stelt dat homoseksuele identiteit in beide regimes beschouwd wordt als een ‘seculier’ construct, onder meer vanwege de status van religie als diens grootste dubbelzinnige bedreiging (Derks 2018, 376).

In de besproken literatuur komen constructies van gender nauwelijks of niet naar voren. Van den Berg et al. wijzen naar het verband tussen constructies van religie en diens tegenstanders en andere sociale constructen zoals gender, maar benoemen de rol van gender niet expliciet. Derks focust op seksualiteit in zijn analyse, en maakt een bewuste keuze om gender niet te betrekken. Deze afwezigheid van gender is opmerkelijk, zeker gezien de verbondenheid van constructies van sekse, gender en seksualiteit zoals aangetoond door onder meer Butler. Ik argumenteer dat debatten over religie en homoseksualiteit slechts begrepen kunnen worden wanneer gender een prominente plaats in analyses hiervan krijgt. Juist in dit soort debatten worden zowel het normatieve naturalistische kader als het authentiek-expressieve kader ter discussie gesteld, die beiden berusten op veronderstellingen over sekse en verlagen – maar ook gender. Mijn analyse van wat speelt rondom gender in het gesprek kan helpen verklaren waarom dit soort blinde vlekken ontstaan in het publieke debat over homoseksualiteit en religie.

In mijn analyse zal ik meerdere inzichten uit mijn theoretisch kader meenemen, hier zal ik enkele herhalen. Een centraal inzicht is de relatie tussen sekse, gender en seksualiteit, die vaak samenhangend en stabiel wordt geconstrueerd. Gedurende mijn analyse zal ik Butlers naturalistische en authentiek-expressieve genderconstructiekader hanteren, om hopelijk te achterhalen hoe gender en seksualiteit met elkaar verbonden worden door de deelnemers. Tevens wil ik Derks’ inzicht over het seksuele regime toepassen het authentiek-expressieve kader, dat dit discours ook een bepaalde manier van ‘zijn’ oplegt aan LHBT’ers. Zoals Butler en McConnel-Ginet aantonen, blijven ideeën over gender en seksualiteit vaak onuitgesproken. Dit betekent dat ik nadrukkelijk zal moeten stilstaan bij de implicaties van standpunten en woordkeuzes. Ook, zoals onder meer Van den Berg et al. argumenteren, zijn discussies over religie en homoseksualiteit discussies over de gedeelde identiteit. Daarom ben ik ook geïnteresseerd in wie/wat – met betrekking tot gender, (homo)seksualiteit en religie – inbegrepen wordt in de ‘wij-groep’ en ‘zij-groep’ door de gespreksdeelnemers.

3. METHODOLOGIE

In de methodologie zal ik enkele theorieën en tools bespreken die taal benaderen als een belangrijk middel van sociale constructie. Dit hoofdstuk is gestructureerd volgens het trechtermodel, waar ik van bredere naar specifiekere theorie zal werken, en bestaat – exclusief inleiding en conclusie – uit vier onderdelen. In het eerste deel zal ik mijn overkoepelende onderzoeksmethode uiteenzetten, die zich richt op het blootleggen van de werking van sociale constructies. Vervolgens richt ik mij op het gebruik van narratieven als middel van sociale constructie. Daarna benader ik stijlfiguren, zoals metaforen, als een bewuste en strategische keuze van verbale presentatie. Ten slotte zal ik de context toelichten waarin het gesprek plaatsvindt, en bespreken hoe deze context invloed heeft op het gespreksverloop.

3.1. Critical Discourse Analysis (CDA)

Ik ga mijn analyse uitvoeren aan de hand van een Critical Discourse Analysis (CDA). Cultuurwetenschapper David Machin en linguïst Andrea Mayr beschrijven de voornaamste focus van CDA als het uittekenen en beschrijven van praktijken en conventies die politieke en ideologische aannames onthullen (Machin en Mayr 2012, 4-5). Zij zijn in consensus met Butler en McConnel-Ginet dat taal een belangrijk middel is van sociale constructie: zij stellen dat taal “both *shapes* and *is shaped by* society” (Machin en Mayr 2012, 5). CDA is niet zozeer geïnteresseerd in taalgebruik op zich, maar in het talige karakter van sociale en culturele processen en structuren. De nadruk in deze methode ligt op *hoe* en *waarom* deze talige kenmerken geconstrueerd worden en welke mogelijke doeleindes hiermee gediend kunnen worden. Het kritische aspect van CDA ligt in het ‘denaturaliseren’ van taal, om zo impliciete ideeën, afwezigheden en vanzelfsprekende aannames in het sociale constructieproces bloot te leggen.

Politicooloog en communicatiewetenschapper Dalia Gavriely-Nuri benadrukt het belang van de connectie tussen cultuur en discours, omdat cultuur volgens haar het voornaamste discursieve mechanisme is voor de constructie van sociale objecten (zoals sociale concepten, gebeurtenissen, groepen of individuen) (Gavriely-Nuri 2017, 174-176). In de culturele variant van CDA ligt de focus op het blootleggen van specifieke discursieve strategieën (strategieën als de samenkomst van doelstellingen en middelen) in het culturele constructieproces van sociale objecten. Daarom is deze methode geïnteresseerd in discursieve middelen, (zoals beeldspraak, narratieven en frames) die bepaalde doeleindes propageren (zoals een politieke agenda of ideologie).

Ik ben geïnteresseerd in hoe en waarom religie, gender en homoseksualiteit in relatie tot elkaar worden geconstrueerd in het debat over de Nashvillerverklaring. De focus van CDA op taal als middel van sociale constructie kan mij helpen de onderliggende ideologische en politieke ideeën en doelstellingen bloot te leggen. In mijn onderzoek wil ik gaan focussen op de talige constructie van deze concepten: Welke woorden of zinnen worden consistent gebruikt? Wat impliceren deze woorden? Waarom worden juist deze woorden gebruikt?

Gavriely-Nuri's conceptualisatie van het sociale object lijkt mij een vruchtbare manier om zowel de constructies van religie, gender en homoseksualiteit als de Nashvillerverklaring zelf te benaderen. Aangezien ideeën over gender en seksualiteit regelmatig impliciet zijn, denk ik dat het vruchtbaar is om de verklaring te beschouwen als zijnde een sociaal object wat symbool staat voor de relatie tussen religie, gender en homoseksualiteit. Deze symbolische beschouwing kan inzicht brengen in de constructies van bovengenoemde relatie door de deelnemers, onder meer door hun positionering ten opzichte van de verklaring.

3.2. Narratieve strategieën

Gavriely-Nuri biedt tools aan voor het uitvoeren van een Critical Narrative Analysis als onderzoeksmethode binnen de culturele variant van CDA, en stelt dat narratieven een van de belangrijkste discursieve middelen zijn in de constructie van sociale objecten (Gavriely-Nuri 2017, 171-175). Ze argumenteert dat de culturele constructie van sociale objecten het object over het algemeen definiëren als 'normaal' of 'vreemd' door middel van de mega-narratieven van normalisering en vervreemding (Gavriely-Nuri 2017, 179-180).

De primaire strategieën binnen het normaliserende mega-narratief identificeert Gavriely-Nuri als 'eufemisering', naturalisering en rechtvaardiging. Eufemisering poogt het sociale object in een positief daglicht te stellen in termen van zijn uiterlijk, karakter of waardering. Naturalisering poogt het sociale object af te beelden als een kracht of gebeurtenis die onafhankelijk staat van menselijke agency, of als een onontkoombaar resultaat van de natuurwetten. Rechtvaardiging poogt het sociale object als rechtvaardig, rationeel en steunwaardig af te beelden.

De strategieën binnen het vervreemdende mega-narratief die Gavriely-Nuri bespreekt zijn strategieën van abstractie, namelijk distantiëring en 'onpersoonlijking'. Distantiëring poogt het sociale object in beschrijvingen te lokaliseren in een afgelegen conceptuele werkelijkheid – deze beschrijving kan geografisch, letterlijk, conceptueel of metaforisch zijn. Onpersoonlijking poogt het sociale object op een manier te verklaren die de menselijke factor wegneemt en de

nadruk legt op abstracte organisatorische concepten, zoals bewegingen of landen. Ook ben ik benieuwd naar hoe vervreemding wordt toegepast door strategieën van ‘othering’, alhoewel Gavriely-Nuri dit niet specifiek benoemt als vervreemdingsstrategie.

Gavriely-Nuri maakt een duidelijk onderscheid tussen normaliserende en vervreemdende strategieën die ik ga hanteren gedurende mijn analyse. Haar stelling dat sociale objecten ofwel als normaal ofwel als vreemd worden gedefinieerd kan gekoppeld worden aan zowel Butlers concept van genderbegrijpelijkheid als de stelling van Van den Berg et al. dat debatten over religie en homoseksualiteit de culturele identiteit definiëren: sommige mensen worden gedefinieerd als ‘normaal’ volgens de culturele normen en zijn deel van het normale leven en de normale samenleving, terwijl anderen als ‘vreemd’ worden gedefinieerd en geen deel van de normaliteit zijn. De mega-narratieven zoals beschreven door Gavriely-Nuri kunnen mij helpen in het begrijpen en verklaren van hoe religie, gender en homoseksualiteit in relatie tot elkaar geconstrueerd worden. De focus in mijn analyse zal dus liggen op normaliserende en vervreemdende narratieve strategieën.

3.3. Strategische stijlfiguren

Een belangrijk middel in de normalisering en vervreemding van sociale objecten zijn stijlfiguren zoals metaforen, metonymia's, hyperbolen en ironie. Linguïst Manfred Kienpointner argumenteert dat stijlfiguren over het algemeen gezien kunnen worden als technieken van strategische manoeuvring (Kienpointner 2017, 313-315). Kienpointner beschrijft het concept van strategische manoeuvring als een strategie die als doel heeft het combineren van redelijkheid en effectiviteit, wat deelnemers mede doen door het selecteren van de meest overtuigende talige uitdrukkingen. Het gebruik van stijlfiguren is een bewuste keuze: je kan tenslotte ook kiezen voor een directere manier van spreken. Volgens Kienpointner vormen conventionele stijlfiguren ons beeld van de werkelijkheid, en kunnen creatieve stijlfiguren zelfs onze perceptie van de realiteit veranderen.

Politici staan over het algemeen bekend om hun voorliefde voor stijlfiguren, met name beeldspraak. Een voorbeeld van een metaforische hyperbool is de uitspraak van Geert Wilders, die in 2015 sprak over de “islamitische asieltsunami die nu over ons land raast” (PVV 2015). Een ander populair stijlfiguur in de politiek is de litotes, waarmee een standpunt wordt beargumenteerd door het tegenovergestelde standpunt te ontkennen. Stijlfiguren zijn een belangrijk middel in de talige constructie van sociale objecten. Ze zijn ook deel van de mega-narratieven van normalisering en vervreemding, aangezien deze vaak gebruikt worden om

bepaalde beelden op te roepen – ofwel positief ofwel negatief. Door te kijken naar de soort stijlfiguren die gebruikt worden door de deelnemers en welke beelden zij oproepen, hoop ik een beter inzicht te krijgen in de onderliggende intenties en ideologieën in het interview.

3.4. Vraag-en-antwoord

Het gesprek tussen Jinek, Van der Staaij, Van Engelshoven en Genee is een gesprek met een zeer specifieke context: een live talkshowprogramma. Deze context heeft invloed op het verloop van het gesprek en de strategieën die ingezet worden door deelnemers om hun standpunt te brengen of verdedigen. Politieke communicatiewetenschapper Kees Brants en freelancejournalist David Brants beschrijven het talkshowformat als het ideaaltipe van het infotainmentgenre, omdat talkshows qua vorm, inhoud en omgang een combinatie zijn van zowel informatie als amusement (Brants en Brants 2014, 168). Ze vergelijken het live talkshowinterview met een theateraal steekspel, waar journalisten en politici verschillende doelen nastreven en uiteindelijk eropuit zijn om de strijd te winnen.

De talkshow is een onzekere situatie voor politici: aan de ene kant biedt de show wellicht een vriendelijkere omgang dan ‘serieuzere’ formats, en krijgen politici gemiddeld meer ruimte om hun verhaal te doen; aan de andere kant is de talkshow onzeker terrein waar het nooit zeker is wie er met welke vragen over welk onderwerp zal komen (Brants en Brants 2014, 173). Naast de journalist zijn er tafelgasten en eventuele ‘sidekicks’ aanwezig, die regelmatig de rol van extra ondervrager of dwarsligger op zich nemen. Brants en Brants stellen dat dit soort interacties getypeerd worden door “geven en nemen, bedachte strategieën en ingestudeerde vragen en antwoorden, van spontane reacties en pseudo-spontane opwellingen, van negeren, onderhandelen en toegeven” (Brants en Brants 2014, 183).

Succesvol zijn in het politieke interview is volgens Brants en Brants afhankelijk van de controle hebben over het interactieproces (Brants en Brants 2014, 169-173). Deelnemers hebben verschillende middelen tot hun beschikking die doelen op de controle verkrijgen over het interactieproces, zelf zal ik focussen op vragen en antwoorden. Vragen en de daaropvolgende antwoorden zijn een centraal middel in de controleverzekering over de inhoud van het gesprek. Ze kunnen neutraal of confronterend zijn, of zelfs sturend en manipulatief, en positief of negatief qua toon zijn. Open vragen leggen over het algemeen de controle bij de geïnterviewde, terwijl gesloten vragen de geïnterviewde een antwoord voorleggen of dwingen tot een concreet ‘ja’ of ‘nee’ antwoord. Politici vermijden regelmatig het geven van concrete antwoorden op confronterende, sturende en gesloten vragen. Dit doen ze door het onderwerp te

omzeilen, te herdefiniëren, de aandacht proberen te vestigen op een ander onderwerp, boos te worden of door simpelweg weigeren de vraag te beantwoorden. Journalisten hebben op hun beurt weer middelen om toch het (beoogde) antwoord te krijgen, door bijvoorbeeld de vraag te herhalen of anders te formuleren.

Vragen en antwoorden zijn te beschouwen als een discursieve strategie in de culturele constructie van sociale objecten, aangezien het vraag-en-antwoord-spel een manier is waarop bepaalde politieke en ideologische doeleindes gepropageerd worden. Het biedt met name een interessante ingang tot de impliciete intenties en afwezigheden in het gesprek. Vragen en antwoorden laten zien waar men (niet) over bevraagd wil worden en waar men het (niet) over wil hebben – of in ieder geval niet op die manier. Wanneer bijvoorbeeld een confronterende en gesloten vraag vermeden wordt, is dit een bewuste keuze van de geïnterviewde om hier geen antwoord op te geven: Waarom en hoe wordt er niet geantwoord? Wat wordt weggelaten? Ook is het interessant stil te staan bij welke vragen ongesteld blijven: Waar worden geen vraagtekens bij gezet? Wat wordt beschouwd als vanzelfsprekend?

3.5. Conclusie

In mijn methodologische kader heb ik de werkwijze voor mijn analyse uiteengezet, waar ik heb gefocust op de talige constructie van sociale objecten. Ik ga mijn analyse uitvoeren aan de hand van een CDA, met een focus op de culturele constructie van sociale objecten door middel van taal. Ook wil ik kijken naar het gebruik van narratieve strategieën van normalisering en vervreemding. Met behulp van dit onderscheid wil ik zowel de geconstrueerde relatie van religie, gender en homoseksualiteit, als de verklaring zelf benaderen als sociale objecten, waarbij de verklaring symbool staat voor deze relatie. In deze narratieve strategieën wil ik stijlfiguren, vragen en reacties kritisch benaderen als middelen binnen deze overkoepelende strategieën.

4. CONTEXT

Dit hoofdstuk heeft als doel een kort overzicht te bieden van de maatschappelijke, politieke en religieuze context van het interview. Het hoofdstuk is met deze reden in drie onderdelen opgedeeld. Deel één betreft de historische en maatschappelijke Nederlandse context vanaf begin twintigste eeuw. Deel twee biedt een kort overzicht van de betrokken politieke partijen – de SGP en D66 – en bespreekt een recent wetsinitiatief over gender waarbij deze partijen tegenover elkaar stonden. Deel drie betreft een recente relevante gebeurtenis in de religieuze context.

4.1. Maatschappelijke context

Tot ongeveer de eerste helft van de twintigste eeuw was Nederland een overwegend protestants land. Christelijke kerken hadden doorgaans een sterk afwijzende houding jegens homoseksualiteit en kenmerkten zich volgens socioloog David Bos voornamelijk door hun ideeën over kerkorde en geloofsleer, en niet zozeer door een eigen seksuele moraal (Bos 2010, 15). Religiewetenschapper Sipco Vellenga verklaart dat tot de jaren zestig een cultureel zedelijkheidscomplex dominant was in Nederland, waarin liefde, huwelijk, seksualiteit en voortplanting in wisselwerking met elkaar centraal stonden (Vellenga 1997, 75-76). Het huwelijk en gezin werden beschouwd als het fundament voor de samenleving, en de christelijke denkwijze over het huwelijk – als zijnde een levenslang verbond tussen vrouw en man; de enige gepaste situatie voor het uitdrukken van seksualiteit en verlangen – was een alledaagse opvatting.

In de jaren zestig en zeventig kwam er verandering in het Nederlandse religieuze en seksuele landschap. Vellenga argumenteert dat, als deel van de individualisering, een proces van liberalisering startte op gebied van relaties en seksualiteit (Vellenga 1997, 71-73). In plaats van religie werd het individu voor de meesten het uitgangspunt voor het ordenen van het persoonlijke en sociale bestaan. Tevens groeide seksualiteit uit tot een waarde op zich. Het zedelijkheidscomplex verloor zijn overwicht, waardoor relatievormen naast het heteroseksuele en monogame huwelijk meer geaccepteerd werden.

Volgens Bos verliep de homoseksualiteitsacceptatie onder ‘mainline’ protestanten (synodaal- en hervormd-gereformeerden) verassend vlot, en heeft dit een substantiële en positieve invloed gehad op de algehele homoseksualiteitsacceptatie in Nederland. Deze ontwikkelingen hebben zich gelimiteerd herhaald bij onder meer de ‘behoudende’ protestanten (bevindelijk- en orthodox-gereformeerden), voor wie seksuele ethiek uitgegroeid is tot een

identiteitsmarker. Eén ontwikkeling die zich hier heeft herhaald is het onderscheid maken tussen de ‘aard’ en de ‘daad’, waar de ‘geaardheid’ niet verholpen kan worden maar dat betekent niet dat de ‘daden’ goedgekeurd moeten worden. Hun groepsvertegenwoordigers hebben volgens Bos beperkte bewegingsruimte in debatten over homoseksualiteit, omdat elke uiting ofwel geïnterpreteerd kan worden als het ‘doordraven’ ofwel als het ‘terugkrabbelen’ van hun standpunt. Bos verklaart dat homoseksualiteit “inmiddels een onderwerp [is] waartoe ze zich moeten verhouden, maar waarover ze eigenlijk weinig kunnen zeggen zonder zich onmogelijk te maken bij achterban of buitenwacht” (Bos 2010, 51).

Seksualiteit, en daarmee gender, is niet alleen voor bepaalde geloofsgroepen uitgegroeid tot een identiteitskwesitie. Duyvendak stelt dat moderne opvattingen over seksualiteit en gender, en de scheiding tussen kerk en staat, zich hebben ontwikkeld tot fundamentele karaktereigenschappen van “moderne Nederlanders” (Duyvendak 2016, 14-17). Hij spreekt over een cultureel geheugenverlies wat leidt tot ontorechte zelffelicitering, de geschiedenis uitwist en negeert dat vele politieke partijen nog moeite hebben met de “agenda van de jaren zestig”. Hierdoor worden deze ‘Nederlandse’ normen en waarden verklaard als tijdloos.

4.2. Politieke context

Veranderende opvattingen over religie, gender en homoseksualiteit voltrekken zich, naast in kerkelijke kring, ook deels in de politieke arena. Ik bespreek daarom nu kort de betrokken partijen en hun opvattingen over homoseksualiteit en gender, waarna ik een wetsvoorstel bespreek waarin deze partijen tegenover elkaar stonden.

4.2.1. STAATKUNDIG GEREFORMEERDE PARTIJ (SGP)

De SGP, opgericht in 1918, is een bevindelijk-gereformeerde partij die haar eigen missie beschrijft als politiek voeren volgens de “Bijbelse normen en waarden” en het beschermen van de “christelijke normen en traditie in Nederland” (SGP, G.D.). De partij werkt vanuit de veronderstelling dat God dienen de taak van zowel het volk als de overheid is. Jan Schippers, directeur van het wetenschappelijke instituut van de SGP, schetst de SGP als een stabiele partij waar programmawijzigingen zich geleidelijk voltrekken (Schippers 2017, 171). De partij zal niet plots grote veranderingen doorvoeren om een groter kiezersaantal aan te spreken. Dit betekent niet dat er geen veranderingen zijn geweest binnen de SGP maar dat deze zeer geleidelijk gaan en soms met druk van buitenaf, zoals bij de politieke participatie van vrouwen.

In 2017 besloot de SGP om hun standpunten over de doodstraf en het ‘homohuwelijk’ niet op te nemen in hun verkiezingsprogramma voor 2017-2021. De reden hiervoor was om de

nadruk te leggen op haalbare en doelbewust positief geformuleerde standpunten, zoals: ‘voor’ het huwelijk, ‘voor’ het leven en ‘voor het klassieke gezin’. De SGP-achterban was verdeeld over deze keuze. SGP Apeldoorn argumenteerde voor het expliciet vermelden van deze standpunten, omdat ze “niet de indruk [moeten] wekken dat de SGP hier minder zwaar aan tilt dan voorheen” (Pelgrim 2017). De standpunten zijn weggelaten uit het verkiezingsprogramma, maar zijn nog nadrukkelijk te vinden op de website en in hun beginselprogramma. Deze gebeurtenis bevestigt Bos’ uitspraken over de beperkte bewegingsvrijheid van religieuze vertegenwoordigers, in ieder geval ten opzichte van hun achterban.

4.2.2. DEMOCRATEN66 (D66)

Democraten66 (D66) is een politieke partij die historisch en ideologisch geworteld is in de jaren zestig – gereflecteerd in de partijnaam – en de “politiek-ideologische inspiratie van het liberalisme” (Sneller en Boomsma 2017, 57). De nadruk van de partij ligt op de persoonlijke vrijheid en de ontplooiing van individualiteit op basis van gelijke kansen. Hun website stelt dat D66 zich al sinds haar oprichting inzet voor “persoonlijke autonomie en zichtbaar jezelf kunnen zijn, door het versterken van keuzevrijheid en zelfbeschikking van mensen” (D66_a G.D.).

Derks beschrijft D66 als een seculiere partij die de strijd aangaat met christelijke opvattingen en vermeende christelijke privileges (Derks 2018, 361-365). D66 stelt dat de grens van persoonlijke vrijheden ophoudt wanneer deze de vrijheid van anderen bedreigt of beperkt, en dat geloof niemand het recht geeft “de vrijheid van denken, zijn of doen van de ander te beperken” (D66_b G.D.). Een voorbeeld hiervan is de zogenaamde ‘weigerambtenaar’, een uitzondering voor ambtenaren die op grond van gewetensbezwaren geen huwelijken wilden sluiten tussen mensen van het gelijke geslacht. Aan deze regeling is in 2014 een einde gekomen door een wetsvoorstel van D66.

4.2.3. WETSVOORSTEL RECHTSPPOSITIE TRANSGENDER- EN INTERSEKSE PERSONEN

In 2016 zijn D66, de Partij van de Arbeid en GroenLinks begonnen aan een initiatiefwet voor het aanpassen van de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb) (Bergkamp, Yücel en Tongeren 2016). Het doel van de partijen was om de wettelijke en maatschappelijke positie van seksuele minderheden zoals transgender- en interseksepersonen te versterken. De voorgestelde wetsverandering zou discriminatie op gebied van geslachtskenmerken, genderidentiteit en genderexpressie expliciet verbieden. Ook wilden ze de term “homo- of heteroseksuele gerichtheid” veranderen in “seksuele gerichtheid”, om wettelijk aan te geven dat homo- en heteroseksualiteit niet de enige opties zijn. De initiatiefnemers willen dat “iedereen zichtbaar

zichzelf kan zijn, zich welkom voelt, met wettelijke bescherming” (Bergkamp, Yücel en Tongeren 2016).

Tijdens de plenaire debatten in de Tweede Kamer waren de meeste partijen positief over de wetsverandering, met uitzondering van de SGP en de Partij van de Vrijheid. Roelof Bisschop (SGP) noemt het wetsvoorstel deel van de “gendergekte”, een ideologie uit de V.S. die zich verzet tegen het biologische en goddelijke onderscheid tussen het vrouwelijke en mannelijke geslacht (Tweede Kamer der Staten-Generaal 2019). Bisschop beschrijft deze “ideologie” als een groot gevaar voor het gezin, en stelt dat van de uitzondering geen regel gemaakt moet worden. De overige partijen deelden deze zorgen niet, en het voorstel is in juni 2018 de Tweede Kamer doorgekomen. In maart 2019 – twee maanden na het interview bij *Jinek* – is het voorstel aangenomen door de Eerste Kamer. Uit het voorgaande kan opgemaakt worden dat de SGP en D66 op veel vlakken politieke opponenten zijn, en met enige regelmaat religie, gender en (homo)seksualiteit uitkiezen als thema’s om zich mee te profileren.

4.3. Religieuze context

Deze paragraaf behandelt enkele ontwikkelingen binnen de *Protestantse Kerk in Nederland* (PKN), die gezien worden als de directe aanleiding voor het verschijnen van de Nashvilleverklaring in Nederland.

4.3.1. SYNODEBESLUIT HUWELIJK

De PKN hield op 15 november 2018 een generale synode, waar onder meer de kerkorde over huwelijk en levensverbintenis werd besproken. Dit vergaderpunt was het resultaat van het verzoek van diverse synodeleden in 2016, en de eerste bespreking hiervan in 2017 (Protestantse Kerk Nederland 2018). Tijdens het ontstaan van de PKN, door een fusering van verschillende protestantse kerken, waren de meningen over de kerkelijke zegening van ‘homohuwelijken’ verdeeld. Met deze reden handhaaft de PKN officieel een onderscheid tussen het ‘inzegenen’ en ‘zegenen’ van levensverbintenissen. Het inzegenen is voorbehouden aan burgerrechtelijke huwelijken tussen een vrouw en een man, terwijl andere relatievormen gezegend kunnen worden. In de praktijk zijn kerkgemeentes al vrij in hun keuze voor het wel of niet zegenen van verschillende relatievormen.

Tijdens de synode is besloten om de kerkorde van de PKN over huwelijk en levensverbintenis niet te wijzigen. Slechts een minderheid van de synodeleden – negenentwintig van de tweeënzeventig – stuurde aan op de verandering hiervan. De synode heeft meerdere redenen gegeven voor haar besluit, waaronder het geen consensus hebben

kunnen bereiken door de voortdurende verdeeldheid binnen de PKN – en de christelijke wereldkerk – over het (in)zegenen van homoseksuele relaties. Ze stelt dat er geen verdeeldheid is over dat het de taak van de kerk is om relaties van liefde en trouw voor God te zegenen, maar dat de meningen verschillen wanneer het gaat over welke relaties erkend zouden moeten worden. Alhoewel het onderscheid behouden wordt, heeft de synode uitgesproken dat de twee termen eenzelfde liturgische betekenis hebben en dat het geen waardeoordeel impliceert.

4.3.2. OPEN BRIEF

De theologische vernieuwingsbeweging *Op Goed Gerucht* heeft, reagerend op het synodebesluit, op dertig november een open brief geplaatst als advertentie in de *Trouw* – ondertekend door meer dan vierhonderd predikanten en kerkelijk werkers in de PKN. Zij willen met de brief verkondigen dat zij “staan voor een inclusieve kerk, die geen onderscheid maakt tussen verschillende relatievormen” (Op Goed Gerucht 2018). Ze betreuren het synodebesluit, en willen benadrukken dat velen in de PKN staan voor een “open kerk”, waar iedereen welkom is en de liefde uitgebreid en divers “geviert” wordt. De organisatie deelt – na een gesprek met de synodebestuursraad – mee dat een kerk-brede werkgroep opgezet wordt om het gesprek over “seksualiteit, geaardheid, zegen en huwelijk” te bemoedigen en uit te diepen. Gezien de publicatietiming van de Nashvillerverklaring is deze vermoedelijk (deels) een reactie op deze open brief (van Walsum 2019).

5. PROGRAMMA EN BETROKKENEN

Dit hoofdstuk is gewijd aan het programma waarin het gesprek plaatsvindt, *Aan Tafel bij Jinek*, en de mensen die aan het gesprek deelnemen. Eerst zal ik een kort overzicht van het programma en de desbetreffende aflevering geven. Vervolgens zal ik de deelnemers bespreken en eventuele relevante recente gebeurtenissen met betrekking tot het gesprek.

5.1. Aan Tafel bij Jinek

Aan Tafel bij Jinek (Jinek) is een live late-night talkshowprogramma, gepresenteerd door Eva Jinek, en wordt gedurende de seizoensloop elke werkdag om 23:00 uitgezonden op NPO1. In 2019 keken gemiddeld 973.000 mensen naar een uitzending van het programma (Sigernes 2019). Het programma presenteert zichzelf als een hyper-actueel programma waar, met gemiddeld vijf hoofdrolspelers of commentatoren, gesproken wordt over de gebeurtenissen van dezelfde dag. De tafelgasten kunnen politici zijn, maar ook sporters, bekende Nederlanders, journalisten en dergelijke. De NPO-website beschrijft *Jinek* als volgt:

“Bij Jinek schuiven iedere avond dé gasten van de dag aan. Van politiek, met onze verslaggever Jair Ferwerda, tot entertainment en wetenschap.”

Jinek is gecentreerd rondom een tafel, waar presentator Jinek aan het hoofd zit. Ze begint de aflevering met een kort overzicht van de te bespreken onderwerpen, waarna de openingssequentie begint. Tijdens een aflevering worden onderwerpen kort geïntroduceerd door Jinek, waarna een gerelateerd videofragment wordt afgespeeld. Hierna geeft ze het woord aan de relevante gast(en) door middel van een vraag of een opmerking. Jinek heeft geen vaste side-kick aan tafel gedurende de uitzending, waardoor tafelgasten meer kans krijgen om deze rol van extra dwarsligger of ondervrager op zich te nemen.

Jinek is deel van het infotainmentgenre, zoals beschreven door Brants en Brants, waar de doelstellingen van informeren en vermaken bewust met elkaar worden gecombineerd. Bij *Jinek* worden serieuzere onderwerpen afgewisseld met luchtigere thema's, waardoor een aflevering nooit enkel informerend of vermakelijk is. In de desbetreffende uitzending zijn naast de Nashvilleverklaring onderwerpen besproken zoals het vrijgeven van geluidsbanden van Willem Holleeder door Peter R. de Vries, de film *The Bodyguard* en beveiligingswerk, en het nieuwe radioprogramma van Wilfred Genee. De aflevering in kwestie is uitgezonden op zeven januari 2019 en is de op één na meest bekeken aflevering van 2019 – in totaal keken 1.209.000 mensen naar deze uitzending van *Jinek* (Sigernes 2019).

5.2. Eva Jinek

Eva Jinek (1978) is een Amerikaans-Nederlandse journalist en presentator, sinds 2004 werkzaam in de media. Momenteel presenteert zij haar eigen talkshowprogramma, *Aan Tafel bij Jinek*, en is uitgeroepen tot Omroepvrouw van het Jaar 2017. Jinek beschrijft zichzelf als een feminist, maar – naast uitspraken dat ze feminist is – is er weinig concreets over haar feminisme te vinden.

5.3. Kees van der Staaij

Kees van der Staaij (1968) is sinds 2010 de fractievoorzitter van de SGP, en is al sinds 1998 Tweede Kamerlid namens deze partij. Van der Staaij beschrijft zijn drijfveer als: ‘vanuit Bijbelse waarden en normen herkenbaar en constructief een steentje bijdragen aan goede besluitvorming’ (SGP, G.D.). In 2016 heeft hij de Thorbeckeprijs voor welbespraaktheid gewonnen, vanwege zijn “heldere formuleringen”, “humor”, “retorische hoogstandjes” en hoe hij ingaat op tegenargumenten (NOS 2016).

5.4. Ingrid van Engelshoven

Ingrid van Engelshoven (1966) is Tweede Kamerlid namens D66. Ze is sinds haar studententijd al betrokken bij D66, eerst als voorzitter van de afdeling Nijmegen en vervolgens als partijvoorzitter van 2007 tot 2013. Sinds 2017 is zij minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, waar Emancipatie bij inbegrepen is. Vanuit haar functie gaat zij regelmatig in gesprek met mensen en instanties wanneer er controverse ontstaat omtrent kwesties die onder haar portefeuille vallen. Van Engelshoven geeft aan zich bewust te zijn van het feit dat ze niet de vlotste prater is en dat ze zeer regelmatig “uh” zegt in gesprekken en debatten. Dit is volgens haar eigen zeggen omdat ze dan haar “woorden nog aan het wegen” is (Kieskamp 2017).

5.5. Wilfred Genee

Wilfred Genee (1967) is een Nederlandse sportjournalist en presentator, sinds 1996 werkzaam in de media. Genee presenteerde onder andere *Voetbal Inside* van 2001 tot 2018, samen met zijn vaste sidekicks: oud-profvoetballers en voetbalanalisten Johan Derksen en René van der Gijp. Dit programma is in 2018 overgenomen door de zender Veronica, en gaat nu verder door het leven als *Veronica Inside*. Genee heeft in 2017 de Zilveren Televizier-Ster voor beste televisiepresentator ontvangen.

In november 2018 ontstond er controverse over *Veronica Inside*, nadat twee jonge homoseksuele voetbalfans een brief hadden geschreven aan de KNVB over de “homo-

onvriendelijke sfeer” van het programma. Hier reageerde Derksen eind november gedurende een uitzending op, met opmerkingen als dat hij zich “toch niet gek [laat] maken door twee, eh ja, hysterische, jonge homootjes” (de Bruin 2018). Derksens uitspraken hadden vele reacties tot gevolg, zoals de Twitterhashtag “#SorryJohan” en Van Engelshovens verzoek om hierover in gesprek te gaan. Dit gesprek heeft echter niet plaatsgevonden. Genees reactie was niet afwijzend te noemen, hij stelde dat: “We moeten wel oppassen niet te snel te gekwetst doen met z’n allen tegenwoordig” (Redactie AD 2018).

In de eerste aflevering van Genees nieuwe radioprogramma *Veronica Inside* – uitgezonden op dezelfde dag als de uitzending van *Jinek* – is Derksen telefonisch aanwezig en begint hij over de Nashvillerverklaring (Veronica Inside 2019). Derksen stelt dat het niet te geloven is dat “die gereformeerde gek uit Zeeland [Van der Staaij] dit ondertekend heeft”, en vindt gereformeerden “gevaarlijke jongens” met “onfrisse meningen” die zij baseren op de Bijbel die “totaal achterhaald” is. Genee refereert gedurende de radio-uitzending naar Van Engelshoven, en vraagt of zij al heeft gereageerd op de Nashvillerverklaring, met een gelijktijdige verwijzing naar het gesprek wat zij wilde hebben met Derksen. Genee zegt dat de verklaring niet te vergelijken is met Derksens uitspraken, waar “de hele wereld heel boos over” was. Beide heren vinden hun eigen opmerkingen en “grappen” over homoseksuelen niet vergelijkbaar met de ondertekening van de Nashvillerverklaring door Van der Staaij.

6. ANALYSE

Mijn analyse begint met een beperkte schets van het interview. Dit overzicht poogt geen uitgebreide interviewsamenvatting te bieden, maar de algemene sfeer en enkele thema's te benoemen. Vervolgens focus ik stuksgewijs op de afzonderlijke tafelgasten, beginnende bij de politici en eindigend met de journalisten. Ik richt me daarbij op thema's, termen en manieren van uitdrukken die tekenend zijn voor de wijze waarop de gespreksdeelnemers religie, gender en seksualiteit in relatie tot elkaar begrijpen. Dit wordt afgesloten met een discussie, waar ik enkele elementen gezamenlijk zal bespreken.

6.1. Interviewschets

Het interview duurt in totaal circa vijftwintig minuten, en verloopt enigszins chaotisch. Men probeert elkaar regelmatig te onderbreken, en er wordt vaak gelijktijdig gesproken. Er zijn significante verschillen in de spreektijd van de verschillende deelnemers, de volgorde hiervan is als volgt: Van der Staaij, Van Engelshoven, Jinek en Genee. Van der Staaij heeft verreweg de meeste spreektijd, omdat zijn standpunten het meest bevraagd en betwist worden door de andere tafelgasten. Tevens wordt hij ook het meest onderbroken, hoewel hij ook regelmatig anderen onderbreekt. Jinek stelt voornamelijk gesloten vragen, het merendeel hiervan is gericht op Van der Staaij. Beide politici ontwijken gesloten vragen, maar dit wordt voornamelijk van Van Engelshoven geaccepteerd. In het geheel behandelt Jinek haar vriendelijker dan haar medepoliticus; slechts Genee stelt haar enkele kritische vragen. Enkele thema's die gedurende het interview aan de orde komen zijn als volgt:

- ❖ De inhoud en betekenis van de Nashvilleverklaring
- ❖ Reacties op de verklaring
- ❖ LHBT-acceptatie in de (orthodox) protestantse kerken
- ❖ Van der Staaijs toelichting/motivatie voor zijn ondertekening en standpunten
- ❖ Homoseksuele geaardheid/gerichtheid
- ❖ Gevoelens, ervaringen en belevingen van LHBT'ers
- ❖ Johan Derksens opmerkingen over homoseksuele mensen
- ❖ Onderscheid tussen “zijn” en “doen”
- ❖ De “transgenderideologie”

6.2. Van der Staaij

Van der Staaij wordt gevraagd door Jinek of hij “alle ophef over deze verklaring” begrijpt. Hij reageert dat hij de ophef begrijpt vanwege de “gevoeligheid van het onderwerp”, maar blijft

initieel zeer terughoudend over wat dit onderwerp precies inhoudt. Hij beschrijft het meermaals als “gevoelig”, wat “heel erg (...) over mensen gaat en wat zij ervaren”. Hij benadrukt consistent de ervaringen van mensen, niet zozeer wie mensen ‘zijn’. Deze nadruk op een belevingswereld suggereert een impliciet onderscheid tussen ervaringen en de realiteit, waarmee ervaringen vervreemd worden van de realiteit.

6.2.1. CHRISTELIJKE NOTIES

Wanneer Van der Staij gevraagd wordt of hij begrijpt “dat het ervaren wordt als homohaarpamflet”, stelt hij dat dit onterecht is en herformuleert vervolgens de vraag. In zijn definiëring van de Nashvilleverklaring maakt hij gebruik van zowel vervreemdende als normaliserende strategieën. Van der Staij distantieert zichzelf enigszins door te stellen dat hij “een jaar geleden de Engelse tekst onder ogen kreeg”. Hij situeert de verklaring daarmee, in ieder geval voor zichzelf, in het verleden. Vervolgens benadrukt hij de vele “waardevolle elementen” die in de verklaring naar voren komen, zoals het “huwelijk als een verbond”, “huwelijksrouw” en “de waarde van de goede omgang met elkaar”. Hierdoor is de distantiëring niet zozeer gericht op de verklaringsinhoud, maar op de specifieke verwoording hiervan.

Van der Staij gebruikt regelmatig termen als “gewoon”, “klassiek” en “fundamenteel” om deze noties te duiden. Dit is deel van de naturalisering en eufemisering van zowel de verklaring als de noties zelf. De Nashvilleverklaring is “op een nieuwe manier weer proberen te verwoorden de klassiek christelijke noties op dit onderwerp”, waarmee hij de verklaring poogt te positioneren als rechtvaardig of als behorend tot het gedeeld cultureel erfgoed. In zijn rechtvaardiging van de verklaring benadrukt hij veelvuldig het belang van het nawoord:

“Ik heb nog niet eerder zo’n expliciete tekst gezien, waar ook vanuit de orthodox-christelijke kerken werd gezegd, eh, wij hebben wel een schuld, eh, doordat we in het verleden juist ook onbarmhartig ook met, eh, mensen die homoseksuele gerichtheid kennen zijn omgegaan.”

Deze erkenning van schuld is een rechtvaardigings- en distantiëringstrategie. De verklaring is een schuldbekentenis, maar Van der Staij distantieert deze schuld en onbarmhartigheid onmiddellijk door deze te lokaliseren in het verleden – implicerend dat het tegenwoordig anders is.

6.2.2. THEOLOGENTAAL

Eén van de manieren waarop Van der Staaij de verklaring definieert als vreemd is door deze te lokaliseren in een moeilijke, theologische werkelijkheid:

“Het is geen lesbrieff, eh, voor groep acht, hé? (...) wat hier aan de orde was, was dat dit een verklaring was die gericht was eigenlijk in de eerste plaats op predikanten, op voorgangers. Van, hoe kijken wij – dus het is eigenlijk ook theologentaal, eh – hier tegenaan.”

Hier worden meerdere stijlfiguren gebruikt. In de eerste zin stelt Van der Staaij een retorische vraag, waarin hij zowel een litotes als de metafoor “lesbrieff voor groep acht” gebruikt. Deze metafoor roept een beeld op van een makkelijk te begrijpen tekst, maar omdat het deel is van een litotes wordt juist het tegenovergestelde beargumenteerd. Dit benadrukt hij later middels de alliteratie “theologentaal”, waarmee de verklaring onderscheiden en gedistantieerd wordt van ‘normale-mensentaal’. Verder verklaart hij dat de verklaring in eerste instantie bedoeld was voor geestelijke experts zoals predikanten, niet zozeer voor ondeskundigen. Opmerkelijk is dat hij spreekt over “wij” wanneer het gaat over hoe geestelijke experts over deze kwesties denken, waarmee hij zichzelf enigszins binnen deze groep plaatst en allieert met hun standpunten – wellicht als christen die geleid wordt door deze experts.

Door de verklaring te positioneren als een moeilijk en theologisch document, geschreven in theologentaal, geschiedt op twee gebieden distantiëring: Van der Staaij lokaliseert de verklaring buiten zijn politieke bevoegdheid – hij is tenslotte geen theoloog – maar voornamelijk buiten de begrijpelijke wereld van het algemene ‘seculiere’ publiek. Op een later moment spreekt hij over de verklaring “echt met een andere bril” lezen, waarmee hij middels een metafoor – hij leest het vanuit een ander perspectief – de verklaring voor zichzelf wel als begrijpelijk positioneert. Hier blijkt dat deze vervreemding grotendeels geldt voor het algemene ‘seculiere’ publiek: hijzelf kan die theologische “bril” opzetten, maar zij hebben deze (blijkbaar) niet.

Van der Staaij benadrukt consistent dat hij de “strekking” van de verklaring ondersteunt, en distantieert andere verklaringsdefinities als “interpretaties”. Hij suggereert dat de ophef gaat over de verwoording, niet zozeer de inhoud – veroorzaakt door het algemene gebrek aan theologenkennis bij het Nederlandse publiek. Hij wekt echter wel de indruk dat hij het begrijpelijk maken van deze theologentaal als zijn politieke taak beschouwt:

“Nou, überhaupt dat het een, eh, – ik kies liever mijn eigen woorden. (...) hoe kan ik het zo verwoorden dat het ook voor een publiek wat helemaal niet met al die theologentaal vertrouwd is, eh, ook een beetje begrijpelijk kan overkomen.”

Hij positioneert zichzelf als brug tussen de seculiere en theologische wereld, een soort vertaler voor het seculiere publiek. Deze distantiatie suggereert een beeld van een verklaring waarvan het ondertekenen niet onder zijn bevoegdheid valt, maar die hij wel kan begrijpen, verklaren en waarderen. Het seculiere publiek heeft deze kennis niet, en heeft een vertaler nodig om dit te kunnen begrijpen.

6.2.3. GERICHTHEID

Wanneer Van der Staaij spreekt over homoseksualiteit maakt hij overwegend gebruik van de term “gerichtheid”. Deze verwoording komt overeen met de Awgb-wetsverwoording, waar gesproken wordt over “hetero-/homoseksuele gerichtheid”. Deze verwoording wordt niet letterlijk overgenomen, aangezien hij consequent spreekt over “mensen die deze gerichtheid (her)kennen”. Hier is sprake van impliciete distantieering tussen deze gerichtheid “(her)kennen” en ‘hebben’, wat suggereert dat deze gerichtheid wellicht niet inherent is.

Het begrip ‘homofiel’ wordt niet gebruikt door Van der Staaij. Dit is voornamelijk opmerkelijk aangezien de SGP-website nog altijd spreekt over de “homofiele mens” (SGP_a G.D.) Dit is vermoedelijk een bewuste keuze, gezien de negatieve en ouderwetse connotaties die ‘homofiel’ tegenwoordig met zich meedraagt én het feit dat de Nashvilleverklaring afstand neemt van het ‘mogen zijn’. Tevens lijkt hij zich ervan bewust dat de term niet goed ontvangen zou worden door de andere tafelgasten en het publiek.

6.2.4. AARD/DAAD

Van der Staaij benoemt – na vele confronterende vragen – het gemaakte onderscheid tussen de seksuele gerichtheid en “bijvoorbeeld (...) een keuze om een homohuwelijk aan te gaan”. Dit onderscheid beschouwt hij als een positieve ontwikkeling, en is waarschijnlijk een poging tot het eufemiseren van zijn eigen homoseksualiteitsstandpunten. De “keuze” om een “homohuwelijk” aan te gaan wordt gecontrasteerd met de gerichtheid, waardoor het homohuwelijk wordt gedefinieerd als een keuze en gedistantieerd van gerichtheid. Tegelijkertijd wordt gesuggereerd dat gerichtheid geen keuze is, maar een inherent iets. Dit laatste wordt echter nooit expliciet benoemd door Van der Staaij, maar hij ontkent wel dat hij vindt dat “homoseksualiteit iets is wat te genezen is” wanneer Jinek hem dit vraagt. Later

bevestigt Van der Staaij, in zijn uitleg van de verklaring, dat een “homohuwelijk” aangaan inderdaad zou strijden met christelijke normen en waarden:

“(…) als je dat opvat als dat je bijvoorbeeld moet zeggen: ik ben homoseksueel en ik vind dat ik een homohuwelijk aan moet kunnen aangaan, ja dan strijdt dat inderdaad, eh, dat klopt, met, eh, christelijke uitgangspunten.”

Hier is sprake van een distantiëringsvorm. Van der Staaij maakt een onuitgesproken onderscheid tussen daden die in strijd zijn met christelijke uitgangspunten en daden die hiermee in overeenstemming zijn – impliciet het heterohuwelijk. De gevolgen van zijn homohuwelijksuitspraken blijven echter onbenoemd. Hij beschouwt het huwelijk – zoals in artikel een van de Nashvilleverklaring – als de uitzonderlijke plaats voor seksualiteit, wat betekent dat de afwijzing van het homohuwelijk effectief de afwijzing van alle homoseksuele daden inhoudt. Wanneer Genee hier expliciet naar vraagt weigert hij hierop te antwoorden.

6.2.5. HOMO- & HETEROSEKSUALITEIT

Van der Staaij vergelijkt homoseksualiteit en heteroseksualiteit meermaals op persoonlijk en breder niveau. Op een gegeven moment vergelijkt hij zijn eigen positie in de kerk met de situatie van homoseksuele mensen, dat hij ook open naar voren heeft “moeten kunnen komen“ in de kerk. Dit wekt de indruk dat heteroseksuele mensen ook verlangens hebben die in strijd staan met christelijke noties, maar dat zij ook niet kunnen doen en laten wat zij willen. Deze verlangens moeten erkend en besproken worden, maar niet aangemoedigd. Dit beeld wordt bevestigd wanneer hij verklaart dat de verklaring ook heteroseksualiteit betreft.

“Dus liefdevol om haar heen staat, maar tegelijkertijd zegt van: maar ga niet die weg van overspel op.”

Van der Staaij vertelt een verhaal over overspel wat dient als allegorie voor homoseksualiteit. Vanuit dit perspectief maakt hij zijn homoseksualiteitsopvattingen plots helder: de Bijbel heeft een duidelijk standpunt omtrent homoseksualiteit, homoseksuele daden zijn ‘fout’ en komen niet overeen met de christelijke (heteroseksuele) norm. Jezus, en de christelijke gemeente, zou liefdevol om hen heen moeten staan, maar hun handelen niet goedkeuren. Alhoewel de Bijbeluitspraken ‘duidelijk’ zijn, betekent dat niet dat er liefdeloos met mensen omgegaan moet worden.

6.2.6. GENDER

Van der Staaijs genderconstructie komt eerst voornamelijk impliciet naar voren, en suggereert met zijn verwoording een binair en oppositioneel gendersysteem. Hij spreekt over “man/vrouw”, “hij/zij” en het “(biologische) man- of vrouw-zijn”. Zijn consistente tweebenoeming suggereert een binaire genderconstructie, waarin vrouw en man de enige gendermogelijkheden zijn, en elkaars tegenpolen. Richting het intervieweinde blijkt dat gender een significanter onderwerp is dan eerst voorgesteld:

“(…) van dat iedereen maar zelf moet bepalen of die zich man of vrouw voelt en dat het eigenlijk allemaal niet ertoe doet, en dat het allemaal opgelegde rollen zijn – dat vind ik doorslaan naar de andere kant. Daar was bijvoorbeeld ook deze reactie wel, eh, op geënt, op ook juist de transgenderideologie. En dat proef ik ook wel in dat beleid (…) van deze minister –”.

Van der Staaij gebruikt een litotes en hyperbool om omslachtig te beargumenteren dat gender niet subjectief is, dat sekse/gender wel van belang is en dat genderrollen geen opgelegde rollen zijn. Interessant is dat hij dit standpunt overdrijft: niemand – allerm minst aan tafel – beweert dit. Zijn genderconstructie komt overeen met het naturalistische kader, aangezien hij een causaal verband tussen sekse, gender en seksualiteit lijkt te construeren, waarin homoseksualiteit ervaren wordt als het afwijken van de christelijke (en heteroseksuele) genderbegrijpelijkheidsnormen.

Ook blijkt dat hij de verklaring ziet als reactie op de “transgenderideologie”, een term die zorgt voor onpersoonlijking. Door deze “ideologie” te plaatsen bij Van Engelshovens beleid, impliceert hij dat het deel is van de seculiere wereld of overheid – en blijkbaar een christelijk respons vereist. Dit suggereert dat hij seculariteit beschouwt als dreiging voor christenzijn, iets wat bevestigd wordt in zijn herhaaldelijke opmerkingen in de trant van: “Mag je ook nog christen zijn in dit land, op een gewone, klassieke manier? Zonder dat er meteen naar de politie wordt gelopen”. Hier wordt de indruk gewekt dat gender- en seksualiteitsprogressie deel zijn van de seculiere wereld, en een bedreiging vormen voor de christelijke – heteroseksuele – normen.

6.2.7. KADERS

Van der Staaij construeert religie als een richtinggevend kader voor hoe mensen dienen om te gaan met seksualiteit en gender:

“Natuurlijk heeft iedereen de ruimte om de keuze te, eh, in te maken in ons land, eh, die hij of zij wil. Maar dat neemt niet weg dat je ook niet bepaalde kaders naar voren mag brengen, waarvan we – vanuit zeg maar de, de traditie en, eh, wat de Bijbel zegt, eh, ook daarin keuzes op –“.

Hieruit blijkt dat hij de individuele keuzevrijheid erkent, maar dat religie – op basis van de christelijke traditie en de Bijbel – hier grenzen aan zou moeten mogen stellen. Alhoewel mensen de keuze hebben, zou het beter zijn te leven volgens de christelijke uitgangspunten.

6.3. Van Engelshoven

Van Engelshoven focust ook voornamelijk op de gevoelens en ervaringen van mensen. Vragen over het juridische aspect vermijdt ze door deze verantwoordelijkheid te plaatsen bij het OM, en vervolgens nogmaals de persoonlijke aspecten te benadrukken.

6.3.1. OPENINGSSTATEMENT

Na de introductie vraagt Jinek aan Van Engelshoven wat zij dacht “toen [ze] het las voor het eerst?” In haar reactie maakt Van Engelshoven gebruik van zowel normaliserende als vervreemdende strategieën:

“(…) toen ik die tekst las, eh, toen dacht ik van nou, wat een ongelooflijk onbarmhartige tekst voor een, eh, gelovige tekst. Eh, eh, en je verwacht ook dat daar enige liefde uitsprekt als het, eh, gaat om het geloof. Maar ik dacht van goh, wat onbarmhartig hard naar een groep mensen die, eh – waarvan hun seksuele geaardheid echt onderdeel uitmaakt van hun identiteit, maar die ook tegelijkertijd ook gelovig kunnen zijn. Dat zijn beide onderdelen van die identiteit, en je kunt nooit aan mensen vragen om, eh, hun identiteit op te geven”.

Hier distantieert Van Engelshoven de Nashvilleverklaring door deze te plaatsen in een onbarmhartige en liefdeloze werkelijkheid. Onbarmhartig is hier een opmerkelijke woordkeuze, gezien het feit dat variaties van deze term meermaals voorkomen in de Bijbel. In de opvattingen van Van Engelshoven is religie vooral iets dat over liefde gaat, en daarmee over acceptatie.

Van Engelshoven naturaliseert én vervreemdt LHBT'ers in één zin: seksuele geaardheid is “echt onderdeel” van de identiteit, maar slechts voor een “groep mensen”. Dit suggereert dat seksualiteit niet voor iedereen “echt onderdeel” van de identiteit is, maar enkel voor de ‘ander’: mensen wier seksualiteit niet overeenkomt met de heteronorm. Ook plaatst ze zichzelf niet in

deze groep mensen, waardoor dit ook niet voor haar geldt – zij is tenslotte (zover bekend) ook ‘gewoon’ heteroseksueel.

Interessant is dat Van Engelshoven zowel “seksuele geaardheid” als gelovig-zijn beschouwt als onderdelen van de identiteit van mensen, maar hier wel onderscheid in lijkt te maken. Ze beschrijft “seksuele geaardheid” als “echt onderdeel” van de identiteit, maar zegt daarna dat mensen “gelovig *kunnen* zijn”. Dit suggereert dat zij het eerste beschouwt als inherent, terwijl het tweede een keuze is. Tevens worden homoseksualiteitstandpunten niet geconstrueerd als deel van de christenidentiteit, aangezien ze stelt dat je nooit mensen kunt vragen hun identiteit op te geven. Hiermee ontgaat haar of negeert ze het feit dat de homoseksualiteitstandpunten een identiteitskwestie zijn geworden voor groeperingen als de SGP.

6.3.2. VERVREEMDING VAN DE VERKLARING

De eerdergenoemde distantiëring is niet de enige vervreemdingsstrategie ingezet door Van Engelshoven. Haar uitspraken suggereren dat zij de Nashvilleverklaring als niet-Nederlands beschouwt, en ze gebruikt onpersoonlijking en distantiëring om de verklaring buiten de Nederlandse context en menselijk toedoen te plaatsen.

“Deze verklaring heet niet voor niets de Nashvilleverklaring. Die komt uit de Verenigde Staten, waar, eh, conservatief, eh, eh, rechts met dit soort verklaringen probeert te polariseren (...). En met zo’n verklaring en die meten [sic], hé, in naar Nederland te vertalen, proberen ze ook met dit soort bewegingen voet aan de grond te krijgen in Europa. En ik vraag me af, waarom gaat u daar, eh, uw naam aan, eh, verlenen? We weten waar u staat, eh, u heeft dit toch, eh, niet nodig.”

De verklaring wordt gelokaliseerd in de geografische werkelijkheid van de V.S – deze is ontwikkeld en ontstaan in die specifieke context, en daarom geen deel van het Nederlandse denken. Tevens gebruikt ze onpersoonlijking door te focussen op het abstracte organisatorische concept “conservatief rechts” uit de V.S. Ze stelt dat conservatief rechts de verklaring naar Nederland heeft gebracht om “voet aan de grond te krijgen in Europa”. Hier wordt – mede door metafoorgebruik – de beweging als bedreiging gepositioneerd en de menselijke factor weggenomen. Het aandeel van de Nederlandse initiatiefnemers wordt gebagatelliseerd door de verklaring volledig toe te schrijven aan een Amerikaanse beweging die in Nederland invloed probeert te verkrijgen. Ook suggereert ze, (“we weten waar u staat”), dat politiek slechts het

innemen van standpunten is, en dat Van der Staaij zijn standpunten niet publiekelijk hoeft of moet propageren, wat natuurlijk niet het geval is.

6.3.3. STAPPEN

Van Engelshoven gebruikt regelmatig de metafoer “stappen”, voor zowel normalisering als vervreemding in de definiëring van verschillende sociale objecten. Doorgaans wordt een beeld gesuggereerd van (verwachte) vooruitgang op gebied van seksualiteit en, in mindere mate, gender. Allereerst wordt deze metafoer gebruikt om de verklaring te distantiëren in het verleden, als een “stap terug” in de tijd, iets wat in het ‘verleden’ had moeten blijven. Dit impliceert dat de rest van de maatschappij zich wel bevindt in een progressiever heden. De “stap terug” insinueert dat de Nashvillerverklaring de behaalde LHBT-emancipatie in de kerken op bepaalde manier tenietdoet. Tevens gebruikt ze de metafoer om te spreken over “het gesprek” over homoseksualiteit in de kerken, dat volgens haar al “volop gaande” was:

“(…) daar werden gewoon, eh, stap voor stap werden er stapjes gezet, eh, waardoor, eh, ook, eh, mensen met een homoseksuele geaardheid zich thuis konden voelen in de kerk (…) Laten we kijken ook hoe, eh, de kerken daarin, eh, stappen in die emancipatie (…) mee kunnen maken”.

Van Engelshovens metafoorgebruik wekt de indruk van een verwachte emancipatie en een veronderstelling dat “de kerken” hierin achterlopen. De kerken moeten stappen “mee kunnen maken” in de emancipatie, “mee” met de seculiere maatschappij. Hieruit blijkt een verwachting dat religie geleidelijke progressiever en geëmancipeerder zal worden op gebied van seksualiteit en – in mindere mate – gender. Tevens positioneert ze de ‘seculiere’ wereld als voorloper qua gender- en seksualiteitsprogressiviteit.

6.3.4. GENDER EN HOMOSEKSUALITEIT

Zoals eerdergenoemd definieert Van Engelshoven homoseksualiteit als iemands “geaardheid”, “identiteit”, en inherent deel van menszijn. Ze beschrijft religie en homoseksualiteit als twee aparte identiteitsdelen, die op een of andere manier met elkaar gecombineerd moeten worden – door het progressiever worden van religie. Dit lijkt ook te gelden voor gender, alhoewel dit ook bij Van Engelshoven summier aan bod komt.

6.4. Jinek

Aan het begin van de aflevering introduceert Jinek het onderwerp als volgt: “SGP-voorman Kees van der Staaij en minister Ingrid van Engelshoven in debat over het omstreden anti-

homopamflet”. Hiermee wordt Jineks definiëring van de Nashvilleverklaring als een “omstreden anti-homopamflet” direct helder, en de homoseksualiteitsuitspraken zijn de blijvende focus van haar vragen. De woorden waarmee ze refereert naar de verklaring zoals “manifest” en “pamflet”, suggereren dat ze de tekst beschouwt als een duidelijk standpunt hebbende.

De verklaring omschrijven als omstreden is een distantiëringsstrategie, waarmee Jinek de verklaring vervreemd van vanzelfsprekende en geaccepteerde ideeën. Tevens positioneert ze de verklaring als in strijd staande met homoseksualiteit, mede door woorden als “anti” en “homohaat”. Jinek maakt in haar omschrijving gebruik van hyperbool om de dreiging van de Nashvilleverklaring als groot gevaar te positioneren voor zowel “homo’s” als “transgenders”. Ze spreekt over “honderden” protestanten die de verklaring ondertekend zouden hebben, terwijl dit er in werkelijkheid circa tweehonderdvijftig waren op moment van publicatie.

6.4.1. GENDER EN HOMOSEKSUALITEIT

Jinek stelt geen expliciete vragen over het genderaspect; ze focust voornamelijk op de homoseksualiteitsuitspraken. Eenmaal komt een binaire genderconceptie impliciet naar voren, wanneer zij van der Staijs definitie van het huwelijk bevrageet: “Tussen alleen één man en één vrouw?” Deze vraag gaat in essentie niet zozeer over gender, maar de uitsluiting van niet-heteroseksuele mensen van het huwelijk. Echter, haar benoeming van “vrouw” en “man” suggereert dat dit de uitputtende gendermogelijkheden zijn, wat een binaire genderconstructie doet vermoeden.

Jinek benadrukt voornamelijk haar verklaringsdefiniëring als “anti-homo”. In haar vragen en opmerkingen blijven andere seksualiteitsvormen afwezig, wat een seksualiteitsconstructie suggereert waarin homo- en heteroseksualiteit de uitsluitende seksualiteitskeuzes zijn. Vermoedelijk construeert Jinek (homo)seksualiteit als aangeboren, mede door haar felle reacties op de veronderstelling dat Van der Staij gelooft in homoseksualiteitsgenezing. Ondanks haar duidelijke verontwaardiging jegens de verklaring en Van der Staij, treedt vervreemding op wanneer zij spreekt over LHBT’ers. Hier spreekt Jinek consistent over “die mensen”, waardoor ze hen positioneert als de ‘ander’ in vergelijking met zichzelf en de betrokkenen aan tafel.

6.4.2. RELIGIE

Jineks uitspraken suggereren dat zij religie opvat als mogelijk, en in dit geval zelfs voornamelijk, polariserend. Ze stelt dat “mensen” alleen bezwaar maken tegen christenzijn

wanneer “een christengroep probeert om een andere groep te vertellen dat ze iets niet mogen zijn”. Dit wekt de indruk dat christenen enkel (terechte) kritiek ontvangen wanneer zij de vrijheden van anderen willen inperken. Tevens wordt geïmpliceerd dat de “andere groep” geen deel is van deze christengroep. Jinek heeft weinig begrip voor Van der Staaijs geloofsgefundeerde standpunten, en benoemt zijn afkeuring van het homohuwelijk op grond van religieuze overtuigingen anti-homo. Ze lijkt seksualiteitsopvattingen niet te construeren als inherent deel van christenzijn, en wekt de indruk dat Van der Staaijs opvattingen zouden moeten veranderen:

“Een gesprek impliceert natuurlijk dat er dan ook van gedachten veranderd kan worden. Is het zo dat u van gedachten kunt veranderen over wat u denkt over homoseksualiteit?”

Deze vraag wordt enkel aan Van der Staaij gesteld, en Jinek suggereert met haar vraagstelling dat hij – en religie in algeheel – van gedachten *zou moeten* veranderen over homoseksualiteit. Deze opvattingen worden vervreemd van haarzelf en de ‘normale/geaccepteerde’ opvattingen: wat hij denkt is niet wat de meerderheid denkt. Opmerkelijk is dat Jinek zowel religie als LHBT’ers positioneert als de ‘ander’ en daarmee vervreemd.

Na Van der Staaijs toelichting over waarom zijn naam onder de verklaring staat, vraagt Jinek aan Van Engelshoven of “dit voldoende” is voor haar. Op een later moment vraagt Jinek of zij het “nodig” vindt dat “een juridische weg wordt bewandeld hierin”. Jineks vragen wekken de indruk dat ze het beoordelen van de situatie en Van der Staaijs verklaring als Van Engelshovens verantwoordelijkheid beschouwt. Beide politici vertegenwoordigen de overheid, maar Jinek lijkt het beoordelen, beheren en wellicht limiteren van religieuze vrijheden en grenzen te beschouwen als een seculiere overheidstaak. Dit beeld bevestigt van Engelshoven echter niet, aangezien ze beide vragen ontwijkt.

6.5. Genee

6.5.1. GRAPPEN EN RELIGIE

Genee stelt in totaal twee gesloten vragen aan Van Engelshoven, beiden betreffende Johan Derksens opmerkingen over homoseksuele mannen. Genee vraagt:

“Vind je deze uitspraken verder dan die van Johan Derksen?”

“Het is niet zo makkelijk – het is vrij makkelijk zei hij – maar dat je grappen mag maken over homoseksuele mensen, dat mag wel?”

Deze vragen suggereren zowel distantiatie als vervreemding. Allereerst distantieert Genee zichzelf enigszins van Derksens opmerkingen: dit is niet Genees perspectief, maar Derksens. In de eerste vraag biedt hij Van Engelshoven de mogelijkheid om de verklaring als ‘ander’ te positioneren tegenover Derksens opmerkingen: gaat de verklaring “verder”? Deze metafoor refereert naar grenzen: hoever “mag” iemand gaan? Ook wordt hier een onderscheid gemaakt tussen religieuze en seculiere uitspraken. Alhoewel Genee het niet expliciet benoemt, suggereert hij in de tweede vraag dat Derksens uitspraken “grappen” zijn en niet-serieus in vergelijking met de verklaring. Deze vergelijking kan beschouwd worden als een soort eufemiseringsstrategie betreffende Derksens uitspraken, vermoedelijk een manoeuvre uit eigenbelang. Dit gezien Van Engelshovens gespreksverzoek aan de programmapresentatoren, een gesprek wat uiteindelijk niet heeft plaatsgevonden. Waarschijnlijk zijn deze twee vragen bedoeld om zijn positie van destijds te bagatelliseren en te positioneren als minder erg in vergelijking met de Nashvilleverklaring en geloofsgefundeerde homoseksualiteitsafwijzing.

6.5.2. ZIJN, MAAR NIET DOEN?

Genees onderzoek naar Van der Staijs homoseksualiteitsstandpunten is evident: hij refereert naar een interview uit 2017, wat momenteel ongeveer tienduizend keer bekeken is (1Twente Enschede 2017). Hierin werd Van der Staij gevraagd wat hij zou doen als zijn zoon “thuis zou komen met een jongen”, maar deze vraag wordt door Van der Staij ontweken. Genee herhaalt deze vraag en spreekt hem aan op zijn toenmalige ontwijkende antwoord. Genee krijgt (ook) geen concreet antwoord, en vraagt of Van der Staijs zoon “de ruimte [heeft] om daar een keuze in te maken”. Dit laatste construeert religie als (mogelijk) beperkend, wat terugkomt wanneer Genee tijdens zijn eigen segment nogmaals over de verklaring begint. Hij stelt enkele kritische en repetitieve vragen voordat Jinek ingrijpt:

“Nee, nee- je mag homo zijn, maar je mag niet trouwen? Maar je mag wel seksuele activiteiten op homoseksueel gebied bedrijven dan, of niet?”

Genees vragen zijn zeer bewust gesteld, maar blijven onbeantwoord. Ik vermoed dat Genee zich bewust is van het bredere onderscheid tussen het “zijn” en “doen” binnen orthodox-christelijke kringen, en dat afwijzing van het “homohuwelijk” logischerwijs de afwijzing van homoseksuele handelingen inhoudt.

6.5.3. HOMOSEKSUALITEIT EN GENDER

Genee varieert in zijn duiding van homoseksualiteit: hij gebruikt “gerichtheid” en “homo zijn” in vragen aan Van der Staij; en ‘homoseksuele mensen’ in zijn vraag aan Van Engelshoven.

Hoewel gender als onderwerp afwezig blijft bij Genee, is een impliciete genderbias aanwezig in zijn homoseksualiteitsconstructie. De term “homo” (kort voor ‘homoseksueel’) is een dubbelzinnige term. Ondanks de toepasbaarheid van de term voor beide genders binnen een binair gendersysteem, wordt deze voornamelijk geassocieerd met de mannelijke variant. De afkorting ‘LHBT’ toont dit al aan: homoseksuelen staan apart van lesbische vrouwen, biseksuelen en dergelijke. Tevens wordt de term “homo” nog regelmatig gebruikt als scheldwoord, vaak gericht naar mannen. Genees vragen focussen dus impliciet op ‘volledig’ homoseksuele mannen – andere seksualiteitsvormen blijven geheel afwezig. Gezien Genee spreekt over “homo zijn” is het aannemelijk dat hij homoseksualiteit construeert als inherent.

6.5.4. RELIGIE

Genee construeert religie als mogelijk onderdrukkend, een beperking van mogelijke (seksuele) keuzes. Deze religieconstructie is relatief ongenueanceerd: religie zegt of iets (seksualiteit) wel of niet mag. Een aanzienlijk deel van zijn vragen aan Van der Staaij zijn in de trant van “mag dat”, zoals te zien in het vorige citaat. Religie schijnt alleen te gaan over religieuze regels die homoseksualiteit ofwel toestaan ofwel verbieden.

Genee suggereert dat de Nashvilleverklaring – en daarmee afwijzende religieuze opvattingen over homoseksualiteit – erger is dan seculiere “grappen” over homoseksuele mensen. Grappen zijn grappen, maar religie wil mensen daadwerkelijk beperken. Door de verklaring (en religie) te positioneren als de ‘ander’ die erger is, normaliseert hij zijn eigen – of tenminste Derksens – positie.

6.6. Discussie

6.6.1. RELIGIE/SECULARITEIT

Alle betrokken construeren religie en seculariteit als tegenpolen, waarin seculariteit gelijkgesteld wordt aan progressie op gebied van gender en seksualiteit, en de één een bedreiging vormt voor de ander. Van der Staaij blijkt seculariteit te construeren als een bedreiging voor het “klassiek” christenzijn, wat ook de “Bijbelse noties” omtrent gender en seksualiteit behelst. Daarentegen construeren de anderen religie als mogelijke bedreiging voor iemands seksualiteit (en gender). Jinek en Van Engelshoven wekken de indruk seculariteit gelijk te stellen aan genderemancipatie en seksuele gelijkheid. Ze impliceren dat de seculiere maatschappij al progressief is, en dat religie zou moeten veranderen om op ditzelfde niveau te komen. Genee construeert religie en seculariteit ook als tegenpolen, maar vermoedelijk voornamelijk uit eigenbelang. Opmerkelijk is dat allen religie op een bepaalde manier

construeren als de ‘ander’, behalve Van der Staaij – die construeert religie enkel als ‘ander’ voor het algemene, seculiere publiek.

6.6.2. WORSTELLEN

De politici gebruiken regelmatig dezelfde termen en metaforen, maar lijken deze vaak niet op eenzelfde manier te definiëren vanwege hun verschillende genderconstructiekaders. Een opvallend voorbeeld hiervan is de metafoor “worstelen”, die gebruikt wordt wanneer ze spreken over LHBT’ers. De metafoor refereert naar een gevecht of strijd, die vermoedelijk gewonnen moet worden door één strijder – met een impliciete verwachting dat dit niet gemakkelijk zal zijn. Opmerkelijk is dat bij beide politici deze “worsteling” een vervreemdingsvorm lijkt, omdat deze exclusief gebruikt wordt voor LHBT’ers. Het schrijft hen een bepaalde manier van ‘zijn’ voor en positioneert ze als de ‘ander’. Het definiëringsverschil van deze metafoor ligt voornamelijk in wat met elkaar in strijd staat, en wie deze strijd behoort te winnen.

Van der Staaij construeert gender en seksualiteit volgens een naturalistisch kader, en lijkt deze worsteling te construeren als een strijd tussen iemand en diens onchristelijke/onnatuurlijke verlangens. De mens behoort deze verlangens te bedwingen, en zo deze strijd te winnen. Daarentegen construeert Van Engelshoven gender en seksualiteit volgens een authentiek-expressief kader. Zij lijkt deze worsteling te definiëren als een strijd tussen iemands ‘ware zelf’ (hun aangeboren seksuele en/of genderidentiteit) en de factoren die deze ‘ware zelf’ bedreigen, zoals het christendom en de voetbalwereld. Iemands ware identiteit behoort deze strijd te winnen. Het gebruik en begrip van “worstelen” wordt beïnvloed door de respectievelijke genderdefiniëringkaders van beide politici, en kan beschouwd worden als een plaats waar deze verschillende genderconstructies bijna onopgemerkt met elkaar botsen.

6.6.3. GEVOELENS

Van Engelshoven, Van der Staaij en Jinek praten meermaals over de ervaringen en gevoelens van mensen. Ze lijken echter een andere waarde toe te kennen aan deze belevingen. Bij Van der Staaij is dit een distantiërvorm: hij maakt een onderscheid tussen gevoelens/verlangens en de realiteit. Van Engelshoven en Jinek hechten meer waarde aan deze belevingen, vermoedelijk omdat ze deze construeren als een soort manifestatie van iemands aangeboren identiteit, en omdat dit beter aansluit bij het D66-ideaal van ‘zichtbaar jezelf zijn’.

6.6.4. ANDERS

Zoals eerdergenoemd is het verbazingwekkend hoe gering gender aan bod komt. In het algemeen lijkt iedereen gender en seksualiteit te construeren als binaire systemen, bestaande uit

respectievelijk vrouw/man en homo/hetero, waarin homoseksuelen nog steeds ‘anders’ zijn. LHBT’ers worden consistent vervreemd gedurende het gesprek, door op meerdere manieren gepositioneerd te worden als de ‘ander’. Opmerkelijk is de keuze om geen LHBT’ers uit te nodigen voor dit gesprek. Hierdoor bestaat er geen mogelijkheid voor hen om deel te zijn – of te worden – van de ‘wij-groep’.

Het hoofdthema van het interview zijn de opvattingen over homoseksualiteit, genderopvattingen worden daarentegen nauwelijks tot niet betwist. Deze afwezigheid suggereert dat de genderuitspraken in de Nashvilleverklaring tot op zekere hoogte nog worden gedefinieerd als ‘normaal’, aangezien ze blijkbaar niet genoeg opvallen om evenveel kritiek te krijgen als de homoseksualiteitsuitspraken. Andere gender-, seksualiteits- en relatievormen blijven geheel afwezig gedurende het gesprek, waardoor monogamie de onuitgesproken norm blijft, vrouw/man de uitsluitende gendermogelijkheden, en homo- en heteroseksualiteit de enige en vanzelfsprekende seksualiteitsopties zijn. Blijkbaar wordt homoseksualiteit herkend als thema wat voor beide partijen belangrijk is als identiteitsmarker, maar blijkbaar geldt dit aanzienlijk minder voor gender.

6.6.5. BEPERKTE BEWEGINGSRUIMTE

Opmerkelijk is dat iedereen Van der Staij als verantwoordelijk lijkt te zien voor het ‘vertalen’ van de Nashvilleverklaring. Hij positioneert zichzelf in deze rol, maar de anderen verwachten ook van hem dat hij de theologentaal uitlegt, verklaart en rechtvaardigt – en de kritiek hiervoor ontvangt wanneer deze toelichting voor hen niet voldoende is. Dit, samen met Van der Staijs impliciete argumentatiestijl en zijn gelijktijdige vervreemding en normalisering van de Nashvilleverklaring, lijkt Bos’ idee over de beperkte manoeuvringruimte van religieuze vertegenwoordigers te bevestigen. Hij lijkt geen kant op te kunnen zonder kritiek van anderen als gevolg. Wanneer hij zijn standpunten explicieter zou verwoorden zou hij nog hevigere kritiek ontvangen van de seculiere tafelgasten en het publiek. Als hij echter ‘terugkrabbelt’ zou hij vermoedelijk kritiek ontvangen van zijn achterban, zeker gezien de ophef in 2017 over de verwijdering van het homohuwelijk uit het verkiezingsprogramma. Van der Staijs impliciete argumentatiestijl stelt hem in staat zijn standpunten over te brengen aan zijn achterban, zonder zo expliciet te zijn dat hij hier (nog meer) kritiek door zou krijgen. Het uitgroeien van homoseksualiteitsopvattingen – en daarmee gender – tot identiteitsmarker ontgaat of negeren de andere tafelgasten echter.

7. CONCLUSIE

Ik heb onderzocht hoe religie, gender en (homo)seksualiteit in relatie tot elkaar worden geconstrueerd in de uitzending over de Nashvillerverklaring van *Aan Tafel bij Jinek*. Mijn onderzoek heb ik uitgevoerd middels een CDA met een focus op narratieve normaliserings- en vervreemdingsstrategieën, stijlfiguren, vragen en de daaropvolgende (non-)antwoorden. Mijn hypothese was dat de deelnemers – ondanks hun regelmatige gebruik van dezelfde terminologie – religie, gender en (homo)seksualiteit in relatie tot elkaar op verschillende en soms tegenstrijdige manieren construeren, en dat deze verschillende constructies met elkaar botsen. Mijn interviewanalyse heeft dit vermoeden deels bevestigd, en deels aangevuld.

Er zijn inderdaad verschillen tussen deze constructies, maar ook overeenkomsten – en soms zitten de verschillen in schijnbare overeenkomsten. Alle deelnemers construeren bijvoorbeeld religie en seculariteit als tegenpolen, met seksuele- en genderprogressie als deel van de seculariteit, maar verschillen in hun definiëring van welke van de twee een bedreiging vormt voor de ander. Ze maken gebruik van verschillende genderdefinitiekaders, maar beide kaders hebben over het algemeen een bepaald soort uniformiteit en de vervreemding van LHBT'ers als gevolg. De afwezigheid van LHBT'ers draagt vermoedelijk bij aan deze vervreemding en de overheersende gender- en heteronormativiteit gedurende het interview, omdat deze groep waarschijnlijk dergelijke noties eerder zouden kunnen opmerken en betwisten. Een vanzelfsprekende aanbeveling lijkt mij dan ook het betrekken van LHBT'ers in toekomstige discussies, interviews en gesprekken over religie, gender en (homo)seksualiteit.

Uit mijn onderzoek blijkt het belang van talige uitingen en strategieën – en hun implicaties – in dergelijke discussies. Omdat gender vaak niet nadrukkelijk besproken wordt als thema, maar tussen de regels door aan bod komt, zullen analyses van gender in dit soort discussies zich voornamelijk moeten richten op het denaturaliseren van zowel talige uitingen als hun implicaties. Hoewel mijn onderzoek zich uiteindelijk minder heeft gericht op homoseksualiteit ervaren dan op het afwijken van de gevestigde gendernormen, is wel gebleken dat gender een essentieel aspect is in deze discussie. Toekomstig onderzoek zou er goed aan doen om gender ook te benaderen als identiteitsmarker in soortgelijke debatten: Is gender een afzonderlijke identiteitskwestie, of is deze onlosmakelijk verbonden met homoseksualiteit?

BIBLIOGRAFIE

Academische literatuur

Bos, David. 2010. *De aard, de daad en het Woord: Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Berg, Mariecke van den, David J. Bos, Marco Derks, R. Ruard Ganzevoort, Milos Jovanovic, Anne Marie Korte en Srdjan Sremac. 2014. "Religion, Homosexuality, and Contested Social Orders in the Netherlands, the Western Balkans, and Sweden." In *Religion in Times of Crisis*, redactie G. Ganiel, H. Winkel en C. Monnot, 116-134. Leiden: Brill.

Brants, Kees en David Brants. 2014. "Het tv-interview als steekstel om de macht." In *Media, Macht en Politiek: De verkiezingscampagnes van 2012*, redactie Phillip van Praag en Kees Brants, 167-186. Diemen: AMB.

Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*. London: Routledge.

Cady, Linell E. en Tracy Fessenden. 2013. "Gendering the Divide: Religion, the Secular, and the Politics of Sexual Difference." In *Religion, the Secular and the Politics of Sexual Difference*, redactie Linell E. Cady en Tracy Fessenden, 3-24. New York: Columbia University Press.

Derks, Marco. 2018. "Sexual and Religious Regimes of the Self in Dutch Discourses about Homosexuality: A Queer Theological Analysis and Alternative." *International Journal of Public Theology* 12: 353-378.

Dervin, Fred. 2016. "Discourses of othering." In *Interculturality in Education*, 43-55. London: Palgrave Pivot.

Duyvendak, Jan Willem. 2016. "Zijn we dan niet altijd al modern geweest? Over collectief geheugenverlies in Nederland en de overwinning van de jaren zestig." *S&D* 73(1): 13-19.

Gavriely-Nuri, Dalia. 2017. "Cultural approach to CDA (CCDA): From theory to practice." In *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, redactie John Flowerdew en John E. Richardson, 171-188. London: Routledge.

Henrickson, Mark. 2009. "Sexuality, Religion, and Authority: Toward Reframing Estrangement." *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought* 28: 48-62.

Hübner, Jamin. 2018. "The Nashville Statement: A Critical Review." In *Eyes to See and Ears to Hear Women: Sexual Assault as a Crisis of Evangelical Theology*, bewerkt door Tim Krueger, Jeff Miller en Mitch Randall, 83-133. Minneapolis: CBE International.

Kienpointner, Manfred. 2017. "Rhetoric and argumentation." In *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, redactie John Flowerdew en John E. Richardson, 305-322. London: Routledge.

Machin, David en Andrea Mayr. 2012. *How To Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. London: SAGE.

McConnel-Ginet, Sally. 2010. *Gender, Sexuality and Meaning*. Oxford: Oxford University Press.

Rothmann, Jacques en Shan Simmonds, 2015. "'Othering' non-normative sexualities through objectification of 'the homosexual': Discursive discrimination by pre-service teachers." *Agenda* 29(1): 116-126.

Schippers, Jan. 2017. "De SGP: een karakteristieke eik in een Hollands weidelandschap: Protestants, conservatief en stabiel." In *Een versplinterd landschap: Bijdragen over geschiedenis en actualiteit van Nederlandse politieke partijen*, redactie door Friso Wielenga, Carla van Baalen en Markus Wilp, 167-196. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Sneller, Joost en Daniël Boomsma. 2017. "Tussen rebelleren en regeren: D66 als factor in de Nederlandse politiek." In *Een versplinterd landschap: Bijdragen over geschiedenis en actualiteit van Nederlandse politieke partijen*, redactie door Friso Wielenga, Carla van Baalen en Markus Wilp, 55-77. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Overige literatuur

1Twente Enschede. 2017. “Van torentje naar Torentje: Kees van der Staaij (SGP) ‘Stel uw zoon is homo?’ (TV Enschede).” Youtubevideo, 9 maart. <https://www.youtube.com/watch?v=laUhWgqTFS4>.

Aan Tafel Bij Jinek. 2019. “Ingrid van Engelshoven, Kees van der Staaij, Micheal, Jory Benders, Wilfred Genee, Anneloek Stollart, Niels van Baarlen en Rick Romijn.” Aflevering 5. KRO-NCRV. 7 januari. https://www.npostart.nl/jinek/07-01-2019/KN_1704100.

AD. 2019. “Genee: ‘oppassen dat we niet te snel gekwetst doen met z’n allen’.” *AD*, 21 november. <https://www.ad.nl/eindhoven/genee-oppassen-dat-we-niet-te-snel-gekwetst-doen-met-z-n-allen~a7604f75/135551819/>.

Bergkamp, Vera, Keklik Yücel en Liesbeth van Tongeren. 2016. “Initiatiefwet D66, PvdA en GL: Er is meer dan ‘man’ of ‘vrouw’.” *D66*, 6 augustus. <https://d66.nl/initiatiefwet-er-is-meer-dan-man-of-vrouw/>.

Bruin, Lammer de. 2018. “#SorryJohan: homo’s verbijsterd over uitspraken Johan Derksen.” *EenVandaag*, 29 november. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/sorryjohan-homos-verbijsterd-over-uitspraken-johan-derksen/>.

D66_a. G.D. “Familie van nu.” Geraadpleegd 21 april, 2019. <https://d66.nl/standpuntne/familie-van-nu/>.

D66_b. G.D. “Hoofdstuk 6: Zelfbeschikking en keuzevrijheid.” Laatst gewijzigd 26 augustus, 2016. <https://d66.nl/tweede-kamerverkiezingen/verkiezingsprogramma/hoofdstuk-6-zelfbeschikking-en-keuzevrijheid/>.

Kieskamp, Wilma. 2017. “Nieuw Kamerlid Ingrid van Engelshoven: ‘Ik zeg heel vaak ‘uh’.” *Trouw*, 5 mei. <https://www.trouw.nl/home/nieuw-kamerlid-ingrid-van-engelshoven-ik-zeg-heel-vaak-uh-~ac82c757/>.

Nashvilleverklaring: Een gezamenlijke verklaring over Bijbelse seksualiteit. 2019. Geraadpleegd 8 januari, 2019. <https://nashvilleverklaring.nl/nashvilleverklaring-nl/>.

NOS. 2016. “Van der Staaij wint prijs voor welsprekendheid.” 24 november. <https://nos.nl/artikel/2144934-van-der-staaij-wint-prijs-voor-welsprekendheid.html>.

Op Goed Gerucht. G.D. “Open brief aan de Nederlandse samenleving.” Geraadpleegd 30 april, 2019. <http://www.opgoedgerucht.nl>.

Pelgrim, Christiaan. 2017. “SGP-achterban: tóch aandacht voor homohuwelijk en doodstraf.” *NRC*, 5 januari. <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/01/05/sgp-achterban-vestigt-toch-weer-aandacht-op-homohuwelijk-en-doodstraf-6034833-a1539891>.

Protestantse Kerk Nederland. “Nota: Huwelijk en levensverbintenis.” Generale synode, november 2018. <https://www.protestantsekerk.nl/actueel/agenda/agenda/vergadering-generale-synode-november-2018>.

PVV. G.D. “Inbreng Geert Wilders bij debat Algemene Politieke Beschouwingen 2015.” <https://pvv.nl/component/content/article/36-fj-related/geert-wilders/8635-apb2015.html>.

SGP_a. G.D. “Homohuwelijk.” Geraadpleegd 22 april, 2019. <https://www.sgp.nl/standpunten/h/homohuwelijk>.

SGP_b. G.D. “Kees van der Staaij: Fractievoorzitter Tweede Kamer.” Geraadpleegd 19 april, 2019. <https://www.sgp.nl/contact/tweedekamer/kees-van-der-staij/4>.

SGP_c. G.D. “Missie.” Geraadpleegd 22 april, 2019. <https://www.sgp.nl/partij/missie>.

Sigernes, Ørnulf (Data-analist KRO-NCRV). 2019. Persoonlijke correspondentie, 19 april.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. 2018. “Rechtspositie transgender- en interseksepersonen.” 31 juli (vergadering 5 juni). <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20172018-89-32.html>.

Veronica Inside. 2019. “Veronica Inside, ‘Johan haalt uit naar Van der Staaij: ‘Dat zijn gevaarlijke jongens’ | VERONICA INSIDE RADIO.” YouTubevideo, 7 januari. <https://youtu.be/HSUV18VNfmk>.

Walsum, Sander van. 2019. “De doodverklaring van de orthodoxie is voorbarig gebleken.” *De Volkskrant*, 11 januari. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-doodverklaring-van-de-orthodoxie-is-voorbarig-gebleken~bedfae61/>.

Werkgroep Nashville-verklaring. 2019. “Verklaring: Toelichting op publicatie Nashville-verklaring.” 10 januari. <https://nashvilleverklaring.nl/persverklaring/>.

BIJLAGE: TRANSCRIPTIE AAN TAFEL BIJ JINEK

Afleveringsduur: 55:25 minuten

Personen:

- ❖ Eva Jinek (EJ)
- ❖ Kees van der Staaij (KS)
- ❖ Ingrid van Engelshoven (IE)
- ❖ Wilfred Genee (WG)

Fragment 1 [04:10-27:45]

EJ: Afgelopen weekend verscheen de Nashvillerverklaring, een pamflet tegen homo's en transgenders dat door honderden protestantse predikanten en voorgangers is ondertekend. In het manifest staat onder ander meer dat goede christenen homoseksualiteit altijd horen af te wijzen. Ook wordt gesuggereerd dat homoseksualiteit iets is waarvan je kunt genezen. De Nashvillerverklaring leidde dit weekend en vandaag tot grote ophef: maatschappelijk, religieus, maar ook in politiek Den Haag. Critici noemen de verklaring een homohaatmanifest.

[Nieuwsfragmenten]

Annechien Steenhuizen (*NOS Journaal* 07-01-2019):

“Grote verontwaardiging over de Nederlandse Nashvillerverklaring. Meer dan 200 orthodoxe protestanten ondertekende het manifest, onder wie SGP-leider Kees van der Staaij. En daarmee spreken hij en de andere ondertekenaars zich openlijk uit tegen homoseksualiteit en transgenders.”

Rinie van Reenen (opsteller Nashvillerverklaring):

“We willen het signaal geven dat het huwelijk – klassieke huwelijk, het Bijbelse huwelijk –eh, nog steeds helemaal waard is om verdedigd te worden.”

(Mannenstem nieuwsfragment)

“Toch is de verklaring binnen de protestantse kerk omstreden.”

René de Reuver:

“Elk mens is een schepsel van God, welke geaardheid mensen ook hebben. Das het uitgangspunt. En in de kerk ben je welkom bij God.”

“Een van de andere initiatoren [sic] van de Nederlandse Nashvilleverklaring gelooft dat homoseksualiteit te verhelpen is.”

Arjan Baan: “We hebben nu een getuigenis, hier bij ons in de Ablasserwaard, heb ik een jongen begeleid die acht jaar lang – misschien wel tien jaar lang – eh, die worstelde met homofiele gevoelens. En nu hoopt hij dit jaar te gaan trouwen met een, eh, meisje – met een vrouw.”

[Einde nieuwsfragmenten]

EJ: Verschillende mensen hebben aangifte gedaan tegen de ondertekenaars vanwege discriminatie en het openbaar ministerie gaat nu beoordelen of de verklaring strafbaar is. SGP-fractievoorzitter Kees van der Staaij is dus één van de ondertekenaars. De minister van Emancipatie, Ingrid van Engelshoven, vindt het manifest een stap terug in de tijd. Wat dacht u toen u het las voor het eerst?

IE: Nou, toen ik die tekst las, eh, toen dacht ik van nou, wat een ongelooflijk onbarmhartige tekst voor een, eh, gelovige tekst. Eh, eh, en je verwacht ook dat daar enige liefde uitspreekt als het, eh, gaat om het geloof. Maar ik dacht van goh, wat onbarmhartig hard, eh, naar een groep mensen die, eh – waarvan hun seksuele geaardheid echt onderdeel uitmaakt van hun identiteit, maar die ook tegelijkertijd ook gelovig kunnen zijn. Dat zijn beide onderdelen van die identiteit en je kunt nooit aan mensen vragen om, eh, hun identiteit op te geven en eh, eh...

EJ: Onbarmh— onbarmhartig?

IE: Onbarmhartig. En wat je ook zag hé, er werden ook in de protestants-christelijke kerk hele goeie stappen gezet om die dialoog te voeren, om, eh, te zorgen dat mensen én homoseksueel konden zijn én zich thuis kunnen voelen in de kerk. En daarom vind ik ook *zo 'n*, eh, verklaring echt een stap terug, eh, want hiermee sla je, eh, voor een hele hoop mensen de deuren wel heel hard dicht.

EJ: Kees van der Staaij, begrijpt u alle ophef over deze verklaring?

KS: Ik begrijp zeker ophef, want, eh, allereerst rond de gevoeligheid van het onderwerp. Het is iets wat mensen *persoonlijk* raakt, eh, wat heel erg over, eh, mensen gaat en wat zij ervaren – dus niet zomaar even een onderwerpje, eh. Dus dat maakt het heel gevoelig.

En, eh, er is ook natuurlijk wel een versterkte ophef als het ook wordt neergezet als een homohaatpamflet, dan maakt dat mensen ook weer boos nog los van de inhoud.

EJ: En begrijpt u dat het ervaren wordt als homohaatpamflet?

KS: Ik vind dat onterecht. Ik heb het, eh, mijn eerste reactie was, u vraagt de minister ‘wat was je eerste reactie toen je het las?’ Mijn eerste reactie toen ik denk ik een jaar geleden de Engelse tekst onder ogen kreeg dacht ik van: nou, het is een document waar heel veel waardevolle elementen in naar voren komen, eh. Het huwelijk als een verbond is artikel 1, en een tweede een artikel over –

EJ: Tussen alleen één man en één vrouw?

KS: ... huwelijkstrouw, eh. Ja inderdaad, eh, huwelijkstrouw. Eh, een, eh, artikel over ook, de, de, de, waarde van de goede omgang met elkaar, de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Ook juist noties als ieder mens mag er zijn, wie hij of zij er ook, eh, is. Ik vond het wel wat massief, eh, die tekst, en daarom ben ik blij dat er ook een, eh, in de Nederlandse versie een uitgebreide, eh, nawoord is gekomen waar ook juist het belang wordt beklemtoond om hier op een zorgvuldige manier met mensen om te gaan. En als er ergens nieuws in zat vond ik dat. Ik heb nog niet eerder zo’n expliciete tekst gezien, waar ook vanuit de orthodox-christelijke kerken werd gezegd, eh, wij hebben wel een *schuld*, eh, eh, doordat wij in het verleden juist onbarmhartig ook met, eh, mensen die homoseksuele gerichtheid kennen zijn omgegaan. Dus ik zie er ook wel degelijk elementen in waar je zegt: nee, het is niet een stap terug in de tijd. Het is juist ook weer, eh, eh, op een nieuwe manier weer proberen te verwoorden de klassieke christelijke noties op dit onderwerp.

IE: Maar tegelijkertijd hé, zegt die tekst, eh, kijk en daar zit dan wel een verklaring bij, maar die tekst is die tekst. En die verschillende artikelen, eh, die staan. Eh, en daar zit, eh, daar zit zeg maar geen woord Spaans tussen om het maar zo te zeggen, eh, en het zegt wel van ja, eh, seksuele geaardheid, eh, homoseksualiteit is iets waarvan, eh, je kunt genezen. En, eh –

KS: Dat staat er niet. Dat is ook allemaal weer een interpretatie die je daar dan doet, hé? Is dat...

IE: – en, eh, maar ook hé, je bent ook, eh –

- EJ: Ik heb het citaat hier voor de zorgvuldigheid. “De genade van God stelt een volgeling van Jezus in staat om zondige verlangens te *doden* en te leven op een wijze die de Heere waardig is.” Dus verlangens doden dat impliceert dat je zelf als actor daarin kunt optreden en die gevoelens kunt stoppen en dan leven zoals, in het pamflet dan, God zegt dat je zou moeten leven.
- KS: Dat bepaalde verlangens gedood kunnen worden, eh, dat is een algemene christelijke waarde. Betekent niet dat je zegt van oh joh, eh, je kan wel even jouw gerichtheid aanpassen, eh, als je even bidt komt het wel goed. Dat zou inderdaad onrecht doen aan waar mensen ook heel intens mee worstelen. En in dat nawoord staat ook nadrukkelijk: ook mensen die die seksuele gerichtheid bij zichzelf herkennen, of worstelen met hun man-, eh, of vrouw-zijn, die hebben een volwaardige plaats in de christelijke gemeente. En ik vind het echt jammer dat die elementen zeg maar juist onderbelicht zijn. Ik ben blij dat ik dat ook hier naar voren kan brengen, want zoals ik die verklaring destijds heb gelezen zei ik van nou: ik, die, die strekking, eh, daar kan ik me goed in vinden, *zeker* als je daar ook, eh, die pastorale toepassing wel op maakt –
- EJ: Ik begrijp (onverstaanbaar) wat u zegt –
- WG: Wat moeten ze met die gerichtheid doen dan? Dat zit ik me af te vragen.
- KS: Het is geen lesbrieff, eh voor groep acht hé? Dat is denk ik ook van belang. Wat hier – wat hier aan de orde was, was dat dit ook een verklaring was die gericht was eigenlijk in de eerste plaats op predikanten, op voorgangers. Van, hoe kijken wij – dus het is ook theologentaal – eh, eh, hiertegen aan.
- EJ: Maar als er –
- WG: Een paar jaar geleden– Mag ik nog ééntje? Dan kan ik iets proberen.
- EJ: Natuurlijk.
- WG: Een paar jaar geleden kreeg u een vraag over als uw zoon thuis zou komen met een jongen, en dan zei u “ik ga met hem praten.” Maar wat had u tegen hem gezegd dan? Want u gaf daar niet echt duidelijk antwoord op dat in dat eh –
- KS: Ook omdat de situatie daar niet mee, eh, mee aan de orde was. Ik vind in ieder geval altijd, dat je ook als het gaat om de seksuele gerichtheid, dat daar een open gesprek over mogelijk moet zijn. En dat je –

- WG: Maar heeft hij de ruimte om daar een keuze in te maken dan?
- KS: Natuurlijk heeft iedereen de ruimte om de keuze te, eh, in te maken in ons land, eh, die hij of zij wil. Maar dat neemt niet weg dat je ook niet bepaalde kaders naar voren mag brengen, waarvan we – vanuit zeg maar de, de traditie en, eh, wat de Bijbel zegt, eh, ook daarin keuzes op –
- EJ: Maar dat lijkt er niet echt te staan. Dat staat er niet toch? Ik bedoel, wij kijken naar de tekst en daar staat – de tekst zegt: “de genade God stelt een volgeling van Jezus in staat om zondige verlang–, eh, te *doden* en te leven op een wijze die de Heere waardig is.”
- KS: Maar nu haal je één zin eruit, maar dat betekent *absoluut* niet(s). Zo heb ik het *niet* begrepen, en anderen evengoed niet. Eh, dat betekent, je kan wel het dan wel even makkelijk –
- EJ: Dus u vindt niet dat homoseksualiteit iets is wat te genezen is?
- KS: Nee, dat is absoluut ook niet de strekking van zo’n verklaring. Het is wél, het is wél wat hier aan de orde is, is ook een, een, een verwoording van Bijbelse noties. En, eh, tegelijkertijd, eh, ook, eh, die pastorale toepassing die ik heel, persoonlijk ook heel belangrijk vind, dat je niet daarmee met stenen gaat gooien naar mensen die hier anders mee, mee omgaan en over denken. Dus —
- IE: Wat ik de afgelopen dagen – en ik heb daar echt, eh, eh, eh, gisteren en vandaag over nagedacht – en wat ik nog steeds geen antwoord op heb: *waarom* gaat u achter zo’n tekst staan? Kijk, wij weten allemaal hoe de SGP, eh, over deze kwesties, eh, denkt.
- KS: Ja.
- IE: Deze verklaring heet niet voor niets de ‘*Nashvilleverklaring*’. Die komt uit de Verenigde Staten, waar, eh, conservatief, eh, eh, rechts met dit soort verklaringen probeert te polariseren, probeert mensen buiten te sluiten. Probeert ook, hé, actief, eh, met dit soort dingen probeert om, eh, de LHBTI-gemeenschap, eh, rechten te ontzeggen. Misschien rechten die ze hebben ook probeert terug te draaien op sommige plekken. En met zo’n verklaring en die meten hé, in naar Nederland te vertalen, proberen ze ook met dit soort bewegingen voet aan de grond te krijgen in Europa. En ik vraag me dan af, waarom gaat u *daar*, eh, uw naam aan, eh, verlenen? We weten waar u staat, eh, u heeft dit toch, eh, eh, niet nodig. En het is voor zoveel mensen zó kwetsend.

KS: Wat gebeurde, wat er gebeurde was niet dat vanuit Amerika geprobeerd wordt om dat ook in Nederland in gang te doen vinden. Maar dat er gewoon Nederlandse predikanten van die verklaring kennisnamen, en zeiden van nou, even zien dat het in andere landen ook vertaald is. Is dat niet iets wat ook juist een richtinggevend kader kan zijn waar we ook als christenen in een wereldkerk, eh, ook met elkaar, eh, keuzes in kunnen maken? Eh, verklaringen kunnen afleggen van hoe wij hierin staan, eh, en –

EJ: Maar waarom was het voor u dan zo belangrijk om dit te ondertekenen?

KS: Hoe het ging was dat, ik heb al een flink aantal maanden geleden die tekst toegestuurd gekregen, de Engelse tekst, met de vraag: zou het ook een idee zijn om dat in het Nederlands te vertalen, eh. En ik heb daar toen naar gekeken en zei van ja, dat lijkt mij wel waardevol om dat ook in het Nederlands te vertalen. Eh, en ik kan mij in, ik zie hier ook Bijbelse noties in terug waar ik mij in herken. En, eh, vervolgens werd ik ermee geconfronteerd, nu afgelopen weekend, eh, dat het, het is gepubliceerd, eh, met ook mijn naam erbij op grond van die mail van destijds. Eh, dus dat is iets anders van –

EJ: Dus ervaart u een beetje bedenkingen of u dat ook uiteindelijk in de openbaarheid ondertekend wilde hebben, of dat u destijds gewoon tentatief had gezegd: ja is goed, ik doe het. En dat u nu denkt, ik weet niet of ik dat wil?

KS: Ik had toen, zeg maar, gewoon een reactie op de inhoud van een theoloog die een vraag heeft van: is dit waardevol om ook naar het Nederlands te vertalen? Daarop was mijn reactie: ja, lijkt mij de, eh, moeite waard, en ik kan mij in, eh, de strekking van die verklaring en eh, – ik lees het dus echt met een andere bril, niet als een soort homohaarverklaring, maar allerlei bekende, eh, christelijke noties die er ook in terugkomt. En vervolgens, eh, eh, had ik, als ik nu zeg maar afgelopen weken nog weer een keer die verklaring had gekregen, zeggen – wil je dit als politicus, eh, onderschrijven, je naam eronder zetten – zou ik gezegd hebben, wat ik bij andere verklaringen ook heb gedaan, ik vind dit meer eigenlijk iets voor theologen of voor voorgangers. Maar omdat ik, eh, omdat het opgevat is – mijn mail van destijds – als van ‘mijn naam mag je er ook onder bekend maken’, vond ik het flauw om daar dan nu van weg te lopen en heb ik gezegd van: oké, het was niet helemaal, eh, zoals ik het zeg maar bedacht had, eh, maar ik schaam mij –

EJ: Welk deel is niet zoals u bedacht heeft?

KS: Nou, überhaupt dat het een eh – ik kies liever mijn eigen woorden. Eh, zoals ik ook in Kamerdebatten doe, bijvoorbeeld over een gevoelig onderwerp als het homohuwelijk of bij andere debatten, dan hecht ik er altijd aan: hoe kan ik het zo verwoorden dat het ook voor een publiek wat helemaal niet met al die theologentaal vertrouwd is, eh, ook een beetje begrijpelijk kan overkomen. En dat ik ook naar voren kan brengen dat het niet alleen maar zeg maar bepaalde leerstellingen zijn, maar dat het ook altijd juist die warme menselijke inbedding vraagt, eh, zeg maar.

IE: Ma—

KS: Dat is zoals het gelopen is, en, eh, en waarom ik ook nu hier zit. Daar vind ik ook wat laf om dan te zeggen oh nee, juist omdat er ook al snel commotie over stond, eh, ontstond zeg ik van in het debat.

EJ: Is dat voldoende voor u, als u dit...?

IE: Nou weet je, ik, ik, las vandaag een, eh, eh, verhaal van Marjory op, eh, eh, Twitter. Die publiceerde haar, eh, verhaal. Die zei van ja, ik ben, eh, overtuigd, eh, eh, christen en ik ben lesbisch en ik heb daar enorm mee geworsteld. Zozeer zelfs, ik voel mij door de kerk niet gesteund, eh, dat ze heeft overwogen ook op momenten een eind aan haar leven te maken. En *gelukkig* heeft zij een weg gevonden om die twee identiteiten te combineren. En, eh, zij zegt zo'n verklaring, eh, is voor haar ook echt een stap terug. Doet haar, eh, pijn, voelt zich niet gehoord, voelt zich niet erkend door de kerk. En als je dat soort verhalen hoort, en dat zijn niet één ding maar dat zijn er velen, hé, als je ook kijkt naar alle reacties vandaag, zou het dan niet passend zijn als u zegt van, eh, "mijn naam hoort niet thuis onder zo'n verklaring waar teksten in staan die toch voor veel mensen zijn van ja, dit is eh, zo hard, zo onbarmhartig, daar wil ik mij niet, eh, onder scharen."

WG: Vind je deze uitspraken verder dan die van Johan Derksen?

IE: Ja... Kijk, eh, eh, eh – (publiek lacht).

WG: Ja, naja.

IE: Wat, wat, wat, wat Johan deed vond ik buitengewoon kwetsend ook naar, eh, ook eh, eh, eh, een jonge ho-homoseksueel, eh, die probeerde aan te kaarten dat op sommige plekken buitengewoon moeilijk is om uit de, eh, kast te komen. En dan vind ik het, eh, eh, een beetje eh, eh... ik bedoel hij had, hé, met zijn postuur beter aangedaan om dat

soort jongeren, eh, eh, te steunen in plaats van ze eigenlijk toch een beetje een klap in het gezicht, eh, te geven. Van, eh, je moet niet zo, eh, je moet niet zo zeuren.

WG: Het is niet zo makkelijk – het is vrij makkelijk zei hij – maar dat je grappen mag maken over homoseksuele mensen, dat mag wel?

IE: Eh, ja natuurlijk, je mag, eh, iedereen mag overal grappen over, eh, eh, maken. Eh, maar, eh... je moet wel, eh, weten wat de impact, eh, eh, kan zijn, eh, van je, eh, van je woorden. En ik vond het in deze zin buitengewoon on— ongepast, ook als je merkt wat het, eh, met zo'n jongen doet die buitengewoon, eh, dapper is geweest om met zo'n brief, eh, eh te komen. Eh, daarmee ook de gevoelens van heel veel jongeren verwoordt die daar echt mee worstelen. En, eh, dan zeggen van ach, jullie moeten niet, eh, zo zeuren. Dat vind ik niet –

EJ: De vraag van de Minister, dat ze zegt eh, mijn naam hoort daar eigenlijk niet onder als ik in ogeschouw neem hoeveel mensen daarmee gekwetst zijn en ook indachtig, wat u net zei over hoe het gegaan is een half jaar geleden, mijn mail. Had u uw naam liever niet onder gehad?

KS: Ik, ik vind het eerlijk gezegd niet een hele sterke discussie om het nu toe te spitsen op van wil je nog wel dat je naam ermee verbonden is of dit – ik ga liever uitleggen hoe het gegaan is en vervolgens hoe kan dat de basis zijn voor een goed gesprek –

EJ: Ik zou niet willen dat mijn naam zou staan onder iets waar ik niet achter sta, als het zo, eh, polariserend –

KS: Ik vind dat daar belangrijke –

EJ: – is en mensen zo raakt in hun ziel, dan zou ik wel zeker willen weten dat ik er honderd procent achter sta. Daarom –

KS: – nou ik kies er liever voor –

EJ: We kennen u toch als iemand die zorgvuldig is, dus ik vraag me af –

KS: Jazeker. Daarom kies ik er liever voor om dan hier uit te leggen hoe het gegaan is en bij te dragen aan een goed gesprek hierover, dan om te zeggen 'oh nee nee nee, er ontstaat nu commotie over, ik loop hier van weg'. Kijk, er staat juist ook in dat nawoord, dat heb ik ook gezegd, dat is voor mij essentieel. Het is een Amerikaanse verklaring –

- EJ: Het nawoord doet toch niet af aan wat er in de verklaring, in die artikelen daarvoor staat?
- KS: – dat dat nawoord verheldert wel wat dingen, juist op dat punt als bijvoorbeeld –
- EJ: Wat zegt het nawoord over de volgende citaat? “We ontkennen dat het in overeenstemming met deze heilige bedoelingen is wanneer mensen zichzelf bewust willen zien en positioneren als personen met een homoseksuele of transgenderidentiteit.”
- KS: Het nawoord zegt dat mensen ook, die eh, zich herken–, die, die een homoseksuele identiteit bij zichzelf herkennen, gerichtheid, dat die ook een volwaardige plaats moet hebben binnen de christelijke gemeente. Dat die daar ook open naar voren moeten komen, ik heb ook, eh, moeten kunnen komen, en ik heb ook jongeren gehoord die zich juist gesteund voelen door deze verklaring. Eh, eh, das weer een andere kant –
- IE: Nee. Als ik een beetje naar de hele, eh, eh, ophef vandaag kijk –
- KS: Met name op dat punt van een kerk die dus verklaart dat er ook een schuld ligt. Eh, dat er ook juist in het verleden, eh, in de pastoraat niet goed mee omgegaan is. Dus die –
- WG: Dus (onverstaanbaar) –
- IE: Maar ook, ik heb vandaag ook heel veel mensen, ook uit de kerk, eh, eh, gehoord en ook, eh, eh, bijvoorbeeld de, eh, eh, ChristenUnie, die zegt van nouja – deze verklaring slaat een goede dialoog binnen de kerken over het verenigen van je christelijke identiteit met je geartheid echt in de weg. En zou het nou niet helpen om, eh, eh, dat debat, eh, op een goede manier te voeren, om tot een dialoog te komen, om mensen te erkennen in een positie dat zegt van: nouja weet je, eh, die verklaring, eh, eh, laten we daar nou maar eens, eh, van verleden tijd.
- KS: (onverstaanbaar) inhoudelijke gesprek erover voeren, zoals dat al met het nawoord begonnen is, en zoals we nu eigenlijk ook al doen en op heel veel plaatsen in het land gebeurd. Het is na vandaag –
- EJ: Een gesprek impliceert natuurlijk dat er dan ook van gedachten veranderd *kan* worden. Is het zo dat u van gedachten *kunt* veranderen over wat u denkt over homoseksualiteit?
- KS: Zoals je bijvoorbeeld ziet, is dat misschien zoals in Amerikaanse context nog veel vaker aan de orde is, dat een Nederlandse dialoog ook heeft opgeleverd dat de duidelijke onderscheid wordt gemaakt tussen homoseksuele gerichtheid en bijvoorbeeld om een

keuze om een homohuwelijk aan te gaan. Dat kan je op één hoop gooien, zeggen ja, dat betekent ook dat je voor het homohuwelijk moet zijn. Je kan ook zeggen: het is waardevol om met die seksuele gerichtheid naar buiten te kunnen komen, eh, zonder dat het zeker is dat jij het eens moet zijn met een homohuwelijk. Die ruimte moet er ook zijn, want laten we niet vergeten: juist ook voor gelovigen is ook het christenzijn onderdeel van de identiteit. En ik heb vandaag ook jongeren gehoord, eh, die zeggen van, het lijkt wel of je Nederland *alles* mag vinden, eh, en, eh, *alles* mag doen, maar *behalve* als je nog klassiek christelijke noties aanhangt – dan is de wereld te klein. Mag je ook nog christen zijn in dit land, op een gewone, klassieke manier? Zonder dat er naar de politie wordt gelopen –

EJ: Ik heb niemand bezwaar horen maken tegen christen zijn –

KS: – nou, wel (onverstaanbaar) politie lopen –

EJ: – alleen als een christengroep probeert om een andere groep te vertellen dat ze iets niet mogen zijn. Maar dat lijkt me een wezenlijk verschil, niemand schrijft een manifest dat christenen hun mond moeten houden.

IE: Maar (onverstaanbaar), die dialoog –

KS: Als het – maar wel dat er naar de politie wordt gelopen, dat er aangifte wordt gedaan op grond van dat het allemaal haatdragend zou zijn vind ik jammer. Vind ik een gemiste kans voor een inhoudelijk gesprek en ik denk dat –

EJ: Vindt u het nodig dat een juridische weg wordt behandeld hierin?

IE: Naja, kijk, het OM, eh, kijkt er nu naar. Ik vind dat, eh, eh, eh, die taak en dat moet, eh, eh, vooral, eh, daar blijven. Wat ik belangrijker vind is, en wat u zegt ik wil die dialoog, eh, eh voeren, maar die dialoog was volop gaande in de kerken. En daar werden gewoon, eh, stap voor stap werden er stapjes gezet, eh, waardoor, eh, ook, eh, eh, eh, mensen met een homoseksuele geaardheid zich thuis konden voelen in de kerk. En als u nu vandaag hoort dat heel veel van die mensen met deze verklaring zeggen van, eh: ja, dit is echt een, eh, eh, stap, eh, terug, hiermee voelden we ons niet erkend. Zou het dan niet sjiek zijn om te zeggen van: laten we inderdaad dat gesprek, eh, voeren. Laten we kijken ook hoe, eh, de kerken daarin, eh, eh, stappen in die emancipatie mee, eh, kunnen – kunnen maken en, eh, daar hebben we die, eh, verklaring niet, eh, voor nodig. Eh, laten we die

van de tafel halen en gewoon het gesprek, eh, voeren. Maar die verklaring is voor heel veel mensen echt een barrière. Die voelen zich echt, eh, eh, miskend, en eh –

KS: En ik merk dat, ik vind dat, ik deel dat belang om zeg maar echt goed het gesprek hierover aan te gaan. Maar ik denk *echt* niet dat het gaat om wat in artikel zeven, lid twee van de Nashvilleverklaring gaat – dat dat nou de jonge mensen allemaal bezighoudt. Dat het de vraag is van hoe zeg je in je eigen woorden, eh, wat hier speelt. Dat is belangrijk, eh, en dan denk ik dat het, eh, dat is het altijd een spanning tussen aan de ene kant, eh, bijvoorbeeld christelijke, eh, geboden als, eh – het gaat niet alleen om homoseksualiteit, het gaat ook over heteroseksualiteit in die verklaring. Over, eh, huwelijkstrouw, geen overspel doen, kan je zeggen het staat duidelijk in de bijbel. Maar betekent aan de andere kant dat als, hé, christendom is ook genoemd naar Christus, dat als er, eh, wordt gezegd van – oh, maar die vrouw heeft overspel gedaan, die moet direct gestraft worden. Dat Jezus eigenlijk bewogen om haar heen staat, en niet even zo makkelijk wil haar wil laten stenigen van dat ze allemaal fout heeft gedaan.

EJ: Maar wat zegt –

KS: Maar tegelijkertijd wel zegt, ook de norm hooghouden, dus liefdevol om haar heen staat, maar tegelijkertijd zegt van: maar ga niet die weg van overspel op. Dus voor mij is dat –

EJ: Oké. Maar die mensen die het ervaren als homohaar, en dat zijn er een heleboel, dat dat is niet mijn opmerking, dat is gewoon een constatering. Die mensen die ook aangifte doen omdat ze zich dusdanig beledigd voelen, dat ze zich gediscrimineerd voelen en daar ook gewoon een juridische weg in willen bewandelen. Wat zegt u tegen die mensen? Wat – hoe moeten zij dan denken?

KS: Ja maar vanavond begon het al even zo met die paar zinnestjes, daar staan een hoop dingen in – ‘anti-homopamflet’ lees ik in de media terug. Ja weet je, daar moet je ook niet raar opkijken dat mensen ook boos worden. (Overdreven stem): “Oh *help*, er is een *anti-homopamflet* gekomen!” Dat is ook wel –

EJ: Als je gewoon de artikelen leest dan lees je dat erin.

IE: Ja. En ik –

WG: Als je het samenvat –

KS: Het staat er niet op die manier in.

EJ: Het staat er letterlijk zó in.

WG: Als je het samenvat, je mag wel homo zijn –

KS: Staat het er letterlijk in dat het een anti-homopamflet is? Dat is gewoon koer.

EJ: Nee, de dingen die ik voorlees dat –

KS: Dat is iets anders dan dat het daarmee een anti-homopamflet is. Het zijn, tuurlijk zijn dat ook wat ik zijn, het zijn kra— massieve, theologische teksten die *zeker* nadere duiding vragen. Daarom zeg ik ook niet hier ligt een lesbrief voor groep acht. Maar het gaat wel om gewoon, eh, een, een eerlijke verwoording van fundamentele noties waar je zeker het gesprek over aangaan, maar doe je daarmee voldoende pastoraal terecht, roept dit geen misverstanden op, laat dat gesprek gewoon verder gaan.

EJ: Als er staat: “het is niet in overeenstemming met de heilige bedoelingen wanneer mensen zich bewust willen zien en positioneren als personen met een homoseksuele of transgender identiteit”, dan sluit je die toch gewoon per definitie buiten?

KS: Als er staat, eh, kijk, dat positioneren, als je dat opvat als dat je bijvoorbeeld moet zeggen: ik ben homoseksueel en ik vind dat ik een homohuwelijk moet kunnen aangaan, ja dan strijdt dat inderdaad, eh, dat klopt, met, eh, christelijke uitgangspunten. Maar ja, eh –

EJ: Dan is dat toch anti-homo? Dat verzin ik toch dan niet?

WG: Je mag homo zijn –

KS: Okay, maar dan zeg je als je tegen het homohuwelijk bent, ben je anti-homo.

WG: Je mag homo zijn, maar niet trouwen?

IE: (Onverstaanbaar) – transgenders, dat is niet een, eh, dat is niet een, iets, eh, eh, dat zit, dat is mensen hun geaardheid, dat is hun identiteit. Dat is niet iets waar je zegt van naja, dat eh, eh, eh, ik ga een, een kerkdeur binnen en dat laat ik achter. Dat is intrinsiek onderdeel van de identiteit van mensen. En mensen lezen wel in die, eh, verklaring: dat mag ik binnen die kerk niet zijn. En wat zegt u dan tegen christenen van ja, ik ben, eh, eh, transgender maar ik ben ook, eh, eh, christene?

- KS: Dan zeg ik we moeten inderdaad, eh, op dit punt, eh, als mensen die transgender, eh, identiteit ervaren, dat ze problemen hebben ervaren met, eh, past, eh, mijn geslacht, eh, wel bij, eh, hoe ik mij voel. Mijn, eh, biologische man- of vrouw-zijn bij hoe ik mij ook voel? Dan kan dat een zeer intense worsteling zijn. Dan zou je die mensen daar die moeten daar in vrijheid over kunnen spreken, en die moet je daarbij ook nabij zijn. Maar wat ik absoluut niet wil, en wat ik ook wel in, eh, eh, waar ook verklaringen internationaal van zijn dat in alle landen dat verder, eh, eh gebracht moet worden. Als een soort van nieuwe blijde boodschap, van dat iedereen maar zelf moet bepalen of die zich man of vrouw voelt en dat het er eigenlijk allemaal niet ertoe doet, en dat allemaal opgelegde rollen zijn – dat vind ik doorslaan naar de andere kant. En daar was bijvoorbeeld ook deze reactie wel, eh, ook op geënt, op ook juist de transgenderideologie. En dat proef ik ook wel in dat beleid van, eh, van deze minister –
- IE: Dat is toch geen, eh, dat is toch geen, eh, eh, dat is toch geen ideologie. Kijk, ik ben, eh, heel trots dat ik Minister van Emancipatie ben en dat ik ook, eh, lid ben van, eh, D66 die zegt van ja, eh, wij komen op voor de rechten van eh, eh, transgenders. Eh, en het is niet eh, eh een soort eh, dat je op een middag eens bedenkt van God dat, eh, ben ik, dat zit in je. En dat zijn, eh, eh, en dat zijn, eh, eh, ja, dat zijn vaak worstelingen. Maar dat zijn ook gewoon *rechten* die je mensen moet geven om, eh, eh, te mogen zijn wie je bent. Altijd en overal. Dat is waar ik voor strijd, en dat is waar heel veel mensen deze dagen het gevoel hebben dat die verklaring toch paal en perk aan wil stellen, dat je niet overal mag zijn wie je bent. En, eh, daar zijn heel veel mensen, eh, toch boos over geworden, en het zou helpen als u zegt van: nou, eh, dan moeten we misschien, eh, de tekst zoals die er nu ligt niet op die manier, eh, eh onderschrijven.
- KS: Kijk wat we, wat er al gedaan is—
- EJ: Laatste opmerking.
- KS: Laatste opmerking. Wat er al gedaan is, is een, een, een nawoord en een toelichting. En wat mij betreft gaat dat gesprek door. Als er passages zijn waarvan je zegt, dat is nodeloos kwetsend, dan – (wordt onderbroken) – vind ik dat die aangepast moet worden.
- EJ: Dat zei de minister ook. Gaat dit gesprek door? Want dat ga ik, ik ga hier niet uitkomen op dit (onverstaanbaar) uurtje op de avond.

KS: Maar op de inhoud, precies, het blijft wel degelijk op de inhoud van het zeg maar, ja, eh, het is puur maakbaar en, eh, als jij, eh, een man- en vrouw-zijn is helemaal – totaal subjectief, daar ga ik echt niet in mee.

IE: Het debat gaat zeker door. Ik vind dat, eh, in Nederland iedereen veilig overal altijd zichzelf moet kunnen zijn.

EJ: Dank allebei voor jullie bijdrage

Fragment 2 [46:30-47:40]

[Significant later in de aflevering, wanneer Wilfred Genee geïnterviewd wordt over zijn nieuwe radioprogramma *Veronica Inside*.]

WG: (...) waarom schuurt het nou altijd bij jou? Ik hou ervan dat het schuurt, dat het een beetje ongemakkelijk wordt, en dat het, daarom – je mag dus wel homo zijn, maar – (iedereen lacht).

KS: Ik voel hem al aankomen.

WG: Maar je moet– mag niet trouwen?

KS: Het, eh, onderwerp volgens mij net, eh, goed besproken –

WG: Nee, nee– je mag homo zijn, maar je mag niet trouwen? Maar je mag wel seksuele activiteiten op homoseksueel gebied bedrijven dan, of niet?

KS: Komt het in jouw uitzending ook allemaal naar voren dit, dit soort vragen, eh, dit, eh –

WG: Ja, dit komt allemaal, ja –

KS: Dat is dan wel een interessant programma –

WG: Ja, u praat er weer door heen, maar: mag dat?

KS: Ja, naja, we hebben net (lacht), we hebben –

WG: Dat is de vraag die ik probeer te stellen.

KS: (lacht) Ik ga niet opnieuw het interview aan. Ik vind het van belang dat je daar –

WG: Maar goed, ik hou ervan – naja, het enige wat ik nu nog steeds niet heb gehoord is of dat wel of niet mag. Als je me niet kan –

KS: Zo'n vraag alleen al: 'mag dit, mag dit'? Weet je, dan heb ik gelijk de neiging om te zeggen van – ik wil niet alleen maar zomaar in zo'n, daar doe je geen recht aan de complexiteit van het onderwerp (onverstaanbaar).

WG: U zegt zelf, als je maar niet trouwt mag je wel homoseksueel zijn. Dat heeft u gezegd.

KS: Ik heb, eh, eh, net toegelicht hoe ik hier, eh, in sta, en ik vind het wel heel bijzonder creatief om nog weer, eh, even de rol over te nemen –

WG: Daar houd ik van.

EJ: Als je bijvoorbeeld dit doet, is het dan de bedoeling dat de sidekicks zich er ook mee bemoeien, of moeten ze dan wijselijk even stil zijn, eh, en toeluisteren?

WG: Nee, (...)

